

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**BELGESEL FOTOĞRAFLARLA TUNCELİ MÜZESİNİ HAFIZA MEKÂNI
OLARAK OKUMAK**

Serpil POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜR VE SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Hatice ÇOBAN KENEŞ

TUNCELİ – 2025

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**BELGESEL FOTOĞRAFLARLA TUNCELİ MÜZESİNİ
HAFIZA MEKÂNI OLARAK OKUMAK**

Serpil POLAT
(220200015)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜR VE SANAT ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Hatice KENEŞ ÇOBAN

TUNCELİ– 2025

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BELGESEL FOTOĞRAFLARLA HAFIZA MEKÂNI OLAN TUNCELİ
MÜZESİNİ OKUMAK

Serpil POLAT
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜR VE SANAT YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Bu tez 30/05/2025 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Tuğba TAŞ
(Ankara Üniversitesi)
BAŞKAN

İmza

Doç.Dr. Hatice ÇOBAN KENEŞ
(Munzur Üniversitesi)
DANIŞMAN

İmza

Dr. Öğr.Gülsüm HOŞ
(Munzur Üniversitesi)
ÜYE

Bu tez, Enstitümüz Kültür ve Sanat Yönetimi Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Doç. Dr. Nagihan KARAASLAN AYHAN
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu”ndaki hükümlere tabidir.

10/06/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza
Serpil POLAT

Danışman
Doç. Dr. Hatice ÇOBAN KENEŞ

TEŞEKKÜR

Bu araştırma sürecinde karşılaştığım zorlukları aşmamda bilgi, deneyim ve dostluğuyla bana yol gösteren başta değerli danışman hocam Doç. Dr. Hatice Çoban Keneş'e ve değerli hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, bu çalışmayı yürütürken bana güç veren aileme, arkadaşlarıma ve sevgili oğlum Dora'ya da sonsuz teşekkürlerimi iletmek isterim.

İyi ki varsınız...

Serpil POLAT
TUNCELİ-2025

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR	II
İÇİNDEKİLER	III
RESİMLER LİSTESİ	VI
ÖZET	V
ABSTRACT	IV
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	2
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Sayıtlar	5
1.5. Sınırlılıklar.....	5
2. YÖNTEM	6
2.1. Araştırma Deseni	6
2.2. Evren ve Örneklem.....	6
2.3. Araştırma Süreci.....	7
2.3.1. Veri toplama araçları	7
2.3.2. Veri toplama süreci	8
2.3.3. Verilerin analizi	8
2.4. Konuya İlişkin Yapılmış Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar	9
2.4.1. Ulusal düzeyde yapılmış çalışmalar	9
2.4.2. Uluslararası düzeyde yapılmış çalışmalar	11
3. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ	14
3.1. Kentsel Hafıza	14
3.1.1. Hafıza.....	14
3.1.2. Kentsel hafıza	15
3.1.3. Mekânlar ve insanlar.....	17
3.1.4. Geçmişten günümüze kentsel hafıza mekânı örnekleri	18
3.2. Fotoğrafın Anlatı Gücü ve Belgesel Fotoğrafın Hafızadaki Rolü.....	23
3.3. Toplumsal Belgeleme ve Hikâye Anlatımı	27
3.3.1. Fotoğraflarla mekânın belleğini yeniden okumak	28
4. BELGESEL FOTOĞRAF İLE TUNCELİ MÜZESİNİ OKUMAK	32
4.1. Dersim Kışlasının Tarihi ve Dönüşümü	32
4.2. Mekânın Fiziksel Özellikleri	36
4.3. Bölgenin Tarihi, Kültürel ve Politik Bağlamı	40
4.4. Tunceli Müzesi'nin Hafıza Mekânı Olarak Rolü	43
4.5. Fotoğraf Üzerinden Tarihsel ve Toplumsal Okuma Teknikleri	44
4.6. Tunceli Müzesi'nin Görsel Tarihçesi: Zaman İçerisinde Bir Yolculuk	46
4.6.1. Cumhuriyet Dönemi kışla.....	47
4.6.2. Kışlada sivil hayat	53
4.7. Kışladaki Sivil Hayattan Müzeye	80
5. SONUÇ	95
6. KAYNAKÇA.....	97
ÖZGEÇMİŞ	

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1. Fikirtepe “Babil Kulesi”, M. Germen, 2014, İstanbul,	16
Resim 3.2. Auschwitz-Birkenau Toplama Kampı.(Polonya).....	19
Resim 3.3. Auschwitz-Birkenau Toplama Kampı Müzesi(Polonya).....	20
Resim 3.4. Robben adası müzesi.....	20
Resim 3.5. Çanakkale Şehitlikleri	21
Resim 3.6. Roma Kolezyumu (Roma).....	21
Resim 3.7. Bosna-Hersek Olimpiyat köyü.....	22
Resim 3.8. Haydarpaşa garının denizden görünümü	23
Resim 3.9. Dorothea Lange “Göçmen Anne”.1936 Amerika.....	25
Resim 3.10. Gypsies serisi. J. Koudelka 1962-1970.....	28
Resim 3.11. Camilo José Vergara: Tracking Time	29
Resim 3.12. Auschwitz-Birkenau Devlet müzesi fotoğraf sergisinin olduğu bölüm.....	30
Resim 3.13. Siemens fabrikasında zorunlu çalıştırılan esirler	30
Resim 3.14. Auschwitz kampının dağıtılmasından hemen sonra, Sovyet doktor sağ kalanları muayene ederken. Polonya 18 Şubat 1945	30
Resim 3.15. Auschwitz kampındaki bir kadın esirin kimlik fotoğrafları. Polonya, 1942-1945	31
Resim 4.1. Sin (Geyiksuyu) kışlası. Mesut Özcan arşivi.	33
Resim 4.2. Tunceli müzesi proje planları. Tunceli müzesi arşivi.	37
Resim 4.3. Tunceli müzesinin kuzeyden genel görünümü. Tunceli müzesi arşivi.	37
Resim 4.4. Tunceli müzesi krokisi. Tunceli müzesi arşivi.	38
Resim 4.5. Arkeoloji ve Sikke salonu. Tunceli Müzesi arşivi.....	39
Resim 4.6. İnanç salonu. Tunceli Müzesi arşivi	39
Resim 4.7. Tunceli Müzesinin avlusu.Tunceli Müzesi arşiv	40
Resim 4.8. Müze avlusunda sergilenen mezar taşı. Tunceli Müzesi arşivi.....	40
Resim 4.9. Pulur höyüğünden çıkan kutsal ocak. Tunceli müzesi arşivi	41
Resim 4.10. Tunceli merkezde yapılan ilk köprüler. Cengiz Annak arşivi.	47
Resim 4.11. Dersim kışlasının temel atma töreni.1936, Vernakular, Tunceli Müzesi arşivi	48
Resim 4.12. Dersim’in kanaat önderlerinin idama götürülmesi.	49
Resim 4.13. 1938 Dersim Harekâtında askerler ve yerel halk.	50
Resim 4.14. Mesut Özcan koleksiyonu.	51
Resim 4.15. Kışla binası ve yakın çevresi, 1945	52
Resim 4.16. Tunceli merkezin 1950 yıllarında genel görüntüsü. Vernacular	52
Resim 4.17. Eski ovacık yolu ve kışla binası. Vernacular, 1970	53
Resim 4.18. Kışlada yaşayan memur aileler. 1973 Fuat Gök aile albümü	54
Resim 4.19. Kışlada yaşayan gençler kışla binasının yanındaki kayalıklarda verdikleri poz. Ayhan Derman aile albümü.	55
Resim 4.20. Kışla binasının yanındaki yazlık sinema sahnesinin önünde fotoğraf çeken kışlalılar. Ayhan Derman aile albümü.1980	55
Resim 4.21. Kışlada yaşayan memur aileler. Haydar Aggöl aile albümü.....	56
Resim 4.22. Haydar Aggöl ve kardeşi. Haydar Aggöl aile albümü.1986	57
Resim 4.23. Kışlada yaşayan ailelerin çocuklar. Mesut Özcan arşivi. 1980-1983	58
Resim 4.24. Kışla binasının kış aylarında dışardan görünümü. 1980-1983 Mesut Özcan arşivi	58
Resim 4.25. Kış ayları kışla avlusu. Engin Benli arşivi.2008.....	59
Resim 4.26. Kışla binasında yeni yıl kutlaması. Engin Benli aile albümü. 1985	59

Resim 4.27. Kışla avlusunda orada yaşayanların kestiği kurban. Umut Yollu aile albümü.1990-1991.....	60
Resim 4.28. Kışlada yaşayan aileler. Olcay Çetinkaya aile albümü.	60
Resim 4.29. Kışlada yaşayan aileler. Engin Benli aile albümü. 1985	61
Resim 4.30. Olcay Çetinkaya aile albümü	62
Resim 4.31. Kışlada doğum günü kutlaması. Engin Benli aile albümü. 1988.....	63
Resim 4.32. Engin Benli arşivi.2007	64
Resim 4.33. Kışla binasının batı cephesi. Engin Benli Arşivi.2007	64
Resim 4.34. Kışlanın dışardan görünümü. Serpil Polat arşivi.2013	65
Resim 4.35. Kışlanın koridoru. Serpil Polat arşivi.2013	65
Resim 4.36. Kışlada yaşayan aileler. Serpil Polat Arşivi.2013.....	66
Resim 4.37. Kışlanın avlusunda bostan yetiştiren ve burada yaşayan bir kadın, Serpil Polat arşivi. 2013.....	66
Resim 4.38. Kışlada gelin alma merasimine katılan genç kadın. Serpil Polat arşivi.2013.	67
Resim 4.39. Kışlada gelin alma merasimi. Serpil Polat arşivi.2013	67
Resim 4.40. Kışla koridoru. Engin Benli arşivi	68
Resim 4.41. Kışlanın tek balkonlu evi. Engin Benli arşivi	69
Resim 4.42. Kışlada bekar evi. Serpil Polat arşivi.2013	69
Resim 4.43. Kışlada yaşayan aileler. Serpil Polat arşivi.2013	70
Resim 4.44. Kışla binasının doğu cephesi. Engin Benli arşivi	70
Resim 4.45. Kışlada yaşayan aileler. Serpil Polat arşivi. 2013	71
Resim 4.46. Kışlada yaşayan aileler. Serpil Polat arşivi.2013.....	72
Resim 4.47. Kışla binasından günlük yaşam. Serpil Polat arşivi.2013.....	72
Resim 4.48. Dersim kışla binasının yanan batı cephesi. Yangının ertesi günü çekilmiş bir kare.2010	73
Resim 4.49. Kışla binasının yanan batı cephesi. Serpil Polat arşivi.2013	73
Resim 4.50. Kışla binasının avlusu. Serpil Polat arşivi.2013	74
Resim 4.51. Kışla binasında öğrenci evi. Serpil Polat arşivi.2013	75
Resim 4.52. Kışla binasının avlusunda kadınlar yorgan yapıyor. Serpil Polat arşivi.2013.75	
Resim 4.53. Kışla binasında gerçekleşen gelin-damat dış çekimi. Serpil Polat arşivi.2013 76	
Resim 4.54. Kışla binasının avlusunda gerçekleştirilen Munzur Festivali etkinliği. Fuat Gök arşivi.2011	76
Resim 4.55. Munzur Festivalinde gelen misafirlerin kalması için Kışla binasının avlusunda kurulan çadırlar. Serpil Polat arşivi 2013.	77
Resim 4.56. Kışla binasının ortak kullanılan koridorları. Serpil Polat arşivi.2013	78
Resim 4.57. Kışla binasından taşınma. Serpil Polat arşivi.2013	78
Resim 4.58. Kışla binası sakinleri. Serpil Polat arşivi.2013	79
Resim 4.59. Kışla binası sakinleri. Serpil Polat arşivi.2013	79
Resim 4.60. Kışla binasının 2015 yılında boşaltılmış ve restorasyon çalışması başlamıştır. Serpil Polat Arşivi.2015	80
Resim 4.61. Kışla binasının restorasyon çalışması. Serpil Polat Arşivi.2015	81
Resim 4.62. Kışla binasının restorasyon çalışması. Serpil Polat Arşivi.2015	81
Resim 4.63. Kışla binasının restorasyonun da çalışan işçi. Serpil Polat Arşivi.2015.....	82
Resim 4.64. Kışla binasının restorasyon çalışması. Serpil Polat Arşivi.2015	82
Resim 4.65. Kışla binasının restorasyonunda çalışan işçiler. Serpil Polat Arşivi.2015	83
Resim 4.66. Kışla binasının restorasyon çalışması. Serpil Polat Arşivi.2015	83
Resim 4.67. Tunceli müzesinin kuş bakışı görünüşü. Tunceli müzesi arşivi	84
Resim 4.68. Tunceli müzesinin açılışı. 2019 Tunceli müzesi arşivi.....	84
Resim 4.69. Tunceli müzesinin yanındaki Seyit Rıza meydanı.2025 Serpil Polat.....	85

Resim 4.70. Tunceli Müzesinin giriş koridoru. Tunceli müzesi arşivi	86
Resim 4.71. Arkeoloji ve Sikke bölümüne ait kutsal ocak. Tunceli müzesi arşivi	86
Resim 4.72. Arkeoloji ve Sikke Bölümü. Tunceli Müzesi arşivi.	87
Resim 4.73. Tunceli müzesi Etnografya bölümünde sergilenen biletlik. Tunceli müzesi arşivi	88
Resim 4.74. Geleneksel Yöntemlerle Tarım ve Flora-Fauna Salonu. Tunceli Müzesi Arşivi	89
Resim 4.75. İnanç Kültürü Salonu. Tunceli müzesi arşivi	89
Resim 4.76. Taş Eserler Salonu. Tunceli müzesi arşivi	90
Resim 4.77. Erken Cumhuriyet Dönemi Eser Bölümü. Tunceli Müzesi arşivi	91
Resim 4.78. Tunceli müzesi misafirleri. Tunceli müzesi arşivi	91
Resim 4.79. Tunceli müzesi avlusunda düzenlenen konser. Tunceli müzesi arşivi	92
Resim 4.80. Tunceli müzesi avlusunda düzenlenen film gösterimi. Tunceli müzesi arşivi.	93

ÖZET

Bu tez çalışması, Tunceli Müzesi'nin—eski adıyla Dersim Kışlası'nın—tarihsel ve toplumsal-kültürel hafızasını belgesel fotoğraf çalışması aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Kışla olarak inşa edilen ve kullanılan bu yapı, geçmişten günümüze uzanan çok katmanlı bir tarih ve hafıza barındırmaktadır. Çalışma, binanın kuruluşundan itibaren geçirdiği evrimi ele alarak, özellikle lojman olarak kullanıldığı dönemlerde burada yaşamış ailelerin günlük yaşam pratiklerini, kültürel etkileşimlerini ve tarihî olayların mekâna yansımalarını göstergebilim yöntemiyle incelemeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda, fotoğrafçılık metodolojisini temel alan analiz, müzenin yapım sürecinden itibaren üretilmiş olan fotoğrafların temsilleri tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde analiz ile incelemeyi ve bunları dönemlere ayırarak toplumsal ve politik bağlamda yorumlamayı amaçlamaktadır. Yapılan bu tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde analiz, mekânın hafızasını ve geçmişe dair anlatıları, bilimsel bir araştırma çerçevesinde değerlendirmektedir.

Ayrıca, fotoğrafik anlatıların yeniden kurgulanması yoluyla, söz konusu mekânın toplumsal bellek üzerindeki etkileri ve tarihî anlamları hem görsel hem de yazılı olarak ortaya konacak; böylece kapsamlı bir belgesel fotoğraf çalışması oluşturulmasına katkı sağlanacaktır.

Bu çalışma, Tunceli Müzesi'nin yalnızca bir sergileme alanı olmanın ötesinde; kentin, halkın ve hafızanın nasıl şekillendiğini; tarihî olayların bireyler ve topluluklar üzerindeki etkilerini belgesel bir perspektiften sunmayı hedeflemektedir. Böylece, yazılı tarihin yanı sıra görsel ve somut belgeler aracılığıyla da kent hafızasının nasıl inşa edildiği vurgulanmakta; Tunceli'nin kentsel belleğinin çok katmanlı yapısını anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunulmaktadır. Bu çalışma, geçmişin izlerini görünür kılarken, bu hikâyelerin günümüzdeki yansımalarını da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tunceli müzesi, Dersim kışlası, belgesel fotoğraf, hafıza mekânları, görsel temsil.

ABSTRACT

Reading Tunceli Museum as A Place of Memory With Documentary Photographs

This thesis aims to examine the historical and socio-cultural memory of the Tunceli Museum—formerly known as the Dersim Barracks—through the medium of documentary photography. Originally constructed and used as a military barracks, the building embodies a multi-layered history and memory that extends from the past to the present. The study investigates the evolution of the structure since its inception, with particular attention to the period when it functioned as residential housing. It seeks to analyze, through semiotic methodology, the daily life practices, cultural interactions, and reflections of historical events within the space during this era.

Within this framework, the analysis is grounded in photographic methodology, aiming to interpret the representations of photographs produced since the construction of the museum in their historical and social contexts. By categorizing these photographs into distinct periods, the study contextualizes them within broader social and political frameworks. This contextual analysis provides a scholarly evaluation of the memory embedded in the space and the narratives of the past.

Moreover, through the reconstruction of photographic narratives, the study intends to reveal the socio-cultural impact and historical significance of the building on collective memory, both visually and textually. In doing so, it contributes to the creation of a comprehensive documentary photography project.

Keywords: Tunceli museum, Dersim barracks, documentary photography, memory spaces, visual representation.

1. GİRİŞ

Tarih, hafızanın dokusuyla mekânlar arasında sıkı bir bağ kurar; her köşe, her taş ve her duvar, geçmişin hikâyelerini usulca fısıldayarak hafıza mekânlarını zenginleştirir. Maurice Halbwachs'ın da belirttiği gibi, *“hafıza bireysel olmaktan çok kolektif bir yapı taşır ve mekânlar, bu kolektif belleğin inşa edildiği alanlar olarak işlev görür”* (Halbwachs, 2016, s. 45). Bu mekânlar, geçmişini anlamamıza yardımcı olurken, her bir iz ve ses, yaşanmışlıkları anımsatır ve geleceğe aktarır. Dersim Kışlası olarak kullanılan Tunceli Müzesi, mekânın farklı amaçlarla kullanımına bağlı olarak farklı hikâyeleri de biriktirmiş zengin bir hafıza deposudur. Tunceli Müzesi, uzun yıllardır geçmişe ışık tutan, şehirlerin hafızasında yer eden, travmaları insan ve mekân ilişkisi üzerine şekillenmiş birçok hafıza mekânından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu mekân, tarihsel katmanlarıyla sadece bir fiziksel yapı olmanın ötesine geçerek, toplumsal hafızanın taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak işlev görmektedir.

Bu tez kapsamında, tarihi mekân olan Kışla binasının, inşa edildiği günden itibaren mekânla ilişkili fotoğraflardan, içinde yaşam sürdürmüş ailelerin albümlerinden ve son yirmi yılda edinilmiş öznel deneyimler, gözlemler ve kişisel fotoğraf çalışmalarından oluşan arşiv üzerinden bir hafıza mekânı olarak ele alınacaktır. Çalışma, tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde analiz temel alarak, mekânın geçmişten günümüze uzanan hikâyesini görsel ve tarihsel bir bağlamda analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, mekânın kışla binası olarak kullanılmaya başlandığı ilk dönemlerden itibaren, ev sahipliği yaptığı ailelerin günlük yaşam pratikleri, kültürel etkileşimleri ve tarihi olayların mekâna olan yansımaları geniş bir perspektif içinde incelenecektir.

Bu kapsamda incelenecek fotoğraflar, dört ana kaynaktan elde edilmiştir: araştırmacı olarak tarafımdan gerçekleştirilen belgesel fotoğraf çalışması; sosyal medya ve internet üzerinden erişilen kamuya açık görseller; Tunceli Müzesi'ne ait arşiv materyalleri; ve kartopu örnekleme yöntemiyle, daha önce bu mekânda yaşamış bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda temin edilen aile albümleri. Bunlara ek olarak, daha önce mekânı çeşitli dönemlerde fotoğraflamış olan bağımsız fotoğrafçılar ile araştırmacılar tarafından fotoğraflar temin edilmiştir.

Çalışmada toplam 75 adet fotoğraf, tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde çözümleme yöntemiyle analiz edilecektir. Bu fotoğraflar; bireysel hafızanın, mekânsal

deneyimin ve tarihsel sürecin görsel anlatımını ortaya koyma amacıyla seçilmiş olup, dönemsellik ve tematik çeşitlilik açısından değerlendirilmiştir.

Bu araştırma, fotoğraf ve hafıza ilişkisini merkeze alarak, bireysel ve kolektif belleğin mekân üzerindeki izlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Walter Benjamin'in belirttiği gibi, *"fotoğraf geçmişi sabitleyen, ancak ona aynı zamanda yeni bir anlam kazandıran bir araçtır"* (Benjamin, 2019, s. 82). Böylece, söz konusu yapının sadece fiziksel bir yapı olmanın ötesinde, geçmişten günümüze taşınan yaşanmışlıkların, anıların ve tarihsel süreçlerin bir kesişim noktası olarak nasıl işlev gördüğü analiz edilecektir.

Çalışma kapsamında, Tunceli Müzesi'nin kışla olarak inşa edildiği dönemden bugüne dek kartopu tekniği ile ulaşılabilen fotoğraflar incelenecek ve mekânın toplumsal hafızadaki yerini belirlemek için bir belgesel fotoğraf çalışması gerçekleştirilecektir. Fotoğraf, gerçekliği temsil ederken aynı zamanda izleyiciye geçmişle ve hafıza ile ilgili derin bir bağ kurma fırsatı sunmaktadır. Roland Barthes'ın ifadesiyle *"fotoğraf, zamanın içindeki kayıp anları sabitleyerek onların unutulmasını önleyen bir kalıntıdır"* (Barthes, 1992, s. 94). Bu bağlamda, belgesel fotoğraflar aracılığıyla hafıza mekânı olarak Tunceli Müzesi'nin tarihsel anlamı derinleştirilecektir.

Tunceli Müzesi'nin sadece bir sergileme alanı olmadığını; aynı zamanda şehrin, halkın ve hafızanın nasıl şekillendiğini, tarihi olayların bireyler ve topluluklar üzerindeki etkilerini belgelenmiş bir şekilde sunmayı amaçlamaktadır. Jan Assmann'a göre, *"kültürel bellek sadece bireysel değil, toplumsal bir olgudur ve hafıza mekânları, geçmişin kolektif olarak yeniden üretildiği alanlardır"* (Assmann, 2015, s. 112). Kışla binasının geçmişinin bu görsel okuması, şehrin kentsel hafızasını anlamamıza yardımcı olacak, tarihin sadece yazılı kayıtlardan ibaret olmadığını, aynı zamanda görsel ve somut izlerle de anlatılabileceğini vurgulayacaktır. Bu yolculuk, geçmişin katmanlarını gözler önüne sererken, aynı zamanda bu hikâyelerin günümüzdeki yansımalarını da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.1. Problem Durumu

Kentsel hafıza, bireylerin ve toplulukların mekânlarla kurdukları ilişki ve bu mekânların tarihsel-toplumsal izler taşımasıyla şekillenen dinamik bir süreçtir. Mimari müdahaleler, işlev değişiklikleri ve kentsel dönüşüm politikaları, mekânın tarihsel kimliğini yeniden biçimlendirirken, geçmişin anlatsal ve simgesel boyutunu da

etkilemektedir. Tunceli Müzesi – eskiden Dersim Kışlası olarak kullanılan yapı – bu çok katmanlı geçmişin yaşanmışlıklarının somut bir örneğini teşkil etmekle birlikte, hem akademik literatürde hem de yerel hafızada yeterince temsil edilmemiştir.

Tunceli Müzesi, geçmişte Dersim Kışlası olarak kullanılan yapısıyla, bu türden dönüşümlerin ve bellekle kurulan ilişkinin önemli bir örneğini sunmaktadır. Cumhuriyet’in erken döneminde askeri amaçlarla inşa edilen bu yapı, yalnızca mimari bir unsur değil, aynı zamanda bölge tarihinde iz bırakan olayların ve toplumsal travmaların tanığı olmuştur. Ancak mekânın bugün müze olarak işlev kazanmış olması, bu çok katmanlı geçmişin toplumun ortak hafızasında nasıl yer ettiğini daha da karmaşık hâle getirmiştir. Söz konusu yapının, hem tarihsel süreç içindeki rolü hem de yerel halkın belleğindeki yeri büyük ölçüde belgelenmemiş ya da görsel olarak temsil edilmemiştir.

Belgesel fotoğraf, mekânın tarihsel ve duygusal yükünü gün yüzüne çıkarmada güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır. Nora mekânı “*bireylerin ve toplulukların deneyimlerinin kesişim noktasında yer alan bir hafıza deposu*” (Nora, 2022, s. 62) olarak tanımlarken, Baykal “*fotoğraf okuma yöntemi, görsel anlatının mekânsal hafızayı somutlaştırmadaki etkinliğini ortaya koymaktadır*” (Baykal, 2022, s. 45) ifadesiyle bu yöntemin önemine işaret etmektedir.

Bu tez, Tunceli Müzesi’nin kentsel ve toplumsal hafızadaki yerini belgesel fotoğraflar tekniğiyle yeniden yorumlamayı hedefleyerek, mekânın hafızadaki sürekliliği ve dönüşümü üzerine eleştirel bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Böylece, hem mekânın geçmişteki işlevi hem de günümüzdeki kültürel temsil biçimleri arasında kurulan ilişki daha kapsamlı bir şekilde aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma, fotoğrafın yalnızca bir kayıt aracı olmanın ötesinde, öznellik taşıyan bir anlatı biçimi olarak nasıl işlev görebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, bir hafıza mekânı olarak Tunceli Müzesi detaylı biçimde incelenecektir. Fotoğraf, sadece bir anı belgelemekle kalmaz; aynı zamanda bir hikâye anlatır, bir bakış açısını yansıtır. Bu yönüyle fotoğraf, tarihsel ve kültürel anlatıların taşıyıcısı haline gelir. Çalışmada, Tunceli Müzesi’nin bu bağlamda yalnızca bir sergileme alanı değil, aynı zamanda kentin kolektif hafızasının, halkın yaşanmışlıklarının ve tarihsel olayların izlerini taşıyan güçlü bir anlatı mekânı olduğu savunulmaktadır.

Müze binasının, geçmişte kışla olarak kullanılan yapısal kimliği, fotoğrafın görsel diliyle yeniden okunacaktır. Böylece mekânın mimari dokusu ve sergilenen unsurlar aracılığıyla, Tunceli’nin kentsel hafızasının nasıl şekillendiği analiz edilecektir. Bu görsel

okuma, tarihin yalnızca yazılı belgelerle değil, aynı zamanda somut ve görsel izlerle de aktarıldığını vurgulayacaktır.

Bu bağlamda çalışma, geçmişin çok katmanlı yapısını gözler önüne sererken, aynı zamanda bu tarihsel anlatıların günümüzdeki yansımalarını da değerlendirmeyi hedeflemektedir. Böylece Tunceli Müzesi, hem geçmişle yüzleşmenin hem de bugünü anlamlandırmanın görsel bir aracı olarak ele alınacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Tunceli Müzesi'nin tarihsel, toplumsal ve kültürel hafıza içerisindeki yerini fotoğraf aracılığıyla incelemek ve bu görsel yöntemi bir anlatı kurma aracı olarak değerlendirmektir. Geçmişte askeri amaçlarla inşa edilen ve günümüzde müze olarak işlev kazanan bu yapının, kolektif bellek içerisindeki dönüşümünü görsel okumalarla ortaya koymak hedeflenmektedir. Araştırma, bu dönüşüm sürecinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde nasıl algılandığını ve içselleştirildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylece fotoğraf yoluyla, mekânın yalnızca fiziksel bir yapı olmaktan öte, çok katmanlı bir hafıza mekânı olarak nasıl yeniden üretildiği anlaşılmaya çalışılacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Kentsel hafızanın inşasında mekânların taşıdığı anlam, yalnızca mimari veya fiziksel varlıklarıyla sınırlı değildir; bu mekânlar, aynı zamanda geçmişin izlerini, toplumsal travmaları, direnç noktalarını ve kültürel temsilleri barındıran simgesel alanlardır. Bu bağlamda, Tunceli Müzesi'nin geçmişteki işlevi ile günümüzdeki temsil biçimleri arasında kurulan bağın çözümlenmesi, yalnızca bir yapının dönüşümünü değil, aynı zamanda toplumun kendi geçmişiyle kurduğu ilişkiyi de anlamaya katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın önemi, mekânın tarihsel bellekteki yerini sorgularken, fotoğrafın hafızayı görünür kılma potansiyelini açığa çıkarmasında yatmaktadır. Mekânın görsel olarak yeniden temsil edilmesi, hem akademik literatüre katkı sağlayacak hem de toplumun kolektif belleğinin korunması ve aktarılması açısından işlevsel bir yaklaşım sunacaktır. Ayrıca, kent tarihine alternatif bir okuma sunarak, resmi anlatılar dışında kalan sessiz tarihlerin görünür kılınmasına imkân tanıyacaktır.

1.4. Sayıtlılar

1. Fotoğraf, mekânın tarihsel süreci ve toplumsal hafızadaki yerini anlamak için etkili bir araçtır.
2. Mekânın belgesel fotoğraf çalışması aracılığıyla incelenmesi, kent hafızasına dair yeni bulgular sunabilecektir.
3. Tunceli Müzesi'nin (eski Dersim Kışlası) geçmişte üstlendiği işlevler ve geçirdiği mekânsal dönüşüm, kentin toplumsal belleğinde anlamlı izler bırakmıştır.
4. Tunceli Müzesi'ne ait görsel arşiv ve tanıklıklar, mekânın tarihsel ve kültürel katmanlarını ortaya koymada güvenilir birer gösterge sunmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışma, sadece Tunceli Müzesi ile sınırlı olup, diğer kentlerdeki hafıza mekânları üzerine bir değerlendirme yapmamaktadır. Ayrıca, kullanılan fotoğraf arşivi ve belgesel fotoğraf çalışması belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu tez çalışması, nitel araştırma yöntemi temelinde yapılandırılmış ve çok katmanlı bir yaklaşım benimsemiştir. Belgesel fotoğraf üretimi, görsel analiz ve doküman incelemesi gibi yöntemlerin bir arada kullanılmasıyla, hem görsel hem de anlatısal malzemeler üzerinden zengin bir analiz zemini oluşturulmuştur.

Araştırmanın temel odağını, Tunceli Müzesi'nin (eski Dersim Kışlası) bir hafıza mekânına dönüşüm süreci oluşturmaktadır. Bu dönüşüm, fotoğraf aracılığıyla incelenmiştir. Bu bağlamda fotoğraf, yalnızca belgeleyici bir araç olarak değil; aynı zamanda anlam kurucu, geçmişi yeniden yapılandırıcı ve kamusal hafızayı şekillendirici bir anlatı aracı olarak değerlendirilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Tunceli Müzesi ve Dersim Kışlası olarak bilinen yapının geçmişine tanıklık etmiş bireyler, mekânın bugünkü temsilcileri, kültürel aktörler ve sosyal medya üzerinden erişilen arşiv fotoğraf sahipleri oluşturmaktadır.

Örneklem grubunun belirlenmesinde kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda, geçmişte kışlada yaşamış bireylerin aile üyeleriyle yapılan görüşmeler, görsel materyal temini amacıyla gerçekleştirilmiştir ve aşağıdaki bireyleri kapsamıştır:

Tunceli Müzesi müdürü ve müze çalışanları,

SETKAV – Sanat Edebiyat Tarih ve Kültür Araştırmaları Vakfı temsilcisi Mesut Özcan,

Facebook'taki “Kışlalılar” grubunun yöneticileri ve fotoğraf paylaşan üyeleri,

Geçmişte kışlada yaşamış aile fertleriyle yapılmış belgesel fotoğraf projesine dayalı birebir görüşmeler.

2.3. Araştırma Süreci

Araştırma süreci, hem yerel hem de uluslararası ölçekte yürütülmüştür.

Tezin yazımının son aylarında Berlin'de bulunulması, araştırmacıya hafıza mekânlarının farklı kültürlerdeki dönüşümünü gözlemleme, ayrıca Almanya'daki askeri ve mimari arşivlerde araştırma yapma fırsatı sunmuştur.

2.3.1. Veri toplama araçları

Bu araştırmada kullanılan başlıca veri toplama araçları, görüşme notları, görsel belgeler (belgesel fotoğraflar) ve kişisel arşivlerden derlenen materyallerdir. Görüşmeler, yapı hakkında bilgi ve özellikle fotoğraf temini amacıyla gerçekleştirilmiş; sözlü anlatılar araştırmanın görsel ayağını destekleyecek biçimde değerlendirilmiştir.

Fotoğraflar ise doğrudan mekânda yaşamış kişilerin kişisel albümlerinden, aile arşivlerinden ve sosyal medya grupları üzerinden sağlanmıştır. Her bir görsel, tarihsel bağlamı, mimari detayları, sembolik öğeleri ve mekâna yüklenen anlamlar üzerinden yorumlanmıştır. Bu süreçte görseller, sistematik formlar aracılığıyla değil; doğal bağlamlarında, anlatılarla birlikte değerlendirilmiştir.

Ayrıca, araştırmacının Berlin'de ve Türkiye'de gerçekleştirdiği gözlemler ve doküman taramaları sırasında tuttuğu kişisel notlar, karşılaştırmalı analizlere zemin hazırlamıştır. Bu notlar, mekânsal benzerlikler, kullanım biçimleri ve işlevsel dönüşümler açısından destekleyici veri niteliği taşımaktadır.

Görsel Hafıza Okuma Formu Kriterleri

Zaman bilgisi	Görselin ait olduğu dönem
Mekânsal dönüşüm	Fiziksel yapının zaman içindeki değişimi
Sembolik öğeler	Bayrak, yazı, tabela, kıyafet gibi hafızayı tetikleyen unsurlar
Duygusal çağrışım	Görselin hissettirdiği atmosfer, ruh hâli
Anlatı yoğunluğu	Görselin tek başına anlatı kurabilme kapasitesi

2.3.2. Veri toplama süreci

Veriler, 2011-2025 tarihleri arasında toplanmıştır.

Görüşmelerin bir bölümü yüz yüze, bir bölümü ise telefon ile ve çevrim içi sosyal medya üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcı onamı alınmış, görüşmeler fotoğraf temin etmek ve fotoğraflar detayları hakkında bilgi almak için yapılmıştır.

Müze müdürü Kenan Öncel aracılığıyla müzenin fotoğraf arşivi temin edilmiş. Müzede sergilenen eserler güncel durumlar hakkında bilgi edinilmiştir.

Sanat Edebiyat Tarih ve Kültür Araştırmaları Vakfından Mesut Özcan ile yüz yüze görüşülüp 18 tane fotoğraf temin edilmiştir. Görüşmede fotoğraf detayları ve bilgileri ilgili sorular yöneltilmiştir.

Berlin’de yürütülen arşiv taramaları sırasında herhangi bir bulguya rastlanmamış, Türkiye’deki gözlemlerle karşılaştırılmış ve yapıların işlevsel benzerlikleri üzerine notlar tutulmuştur.

Ayrıca, tarafımda geçmiş yıllarda yapılan belgesel fotoğraf projesinden elde edilen fotoğraflarda analiz sürecine dâhil edilmiştir.

2.3.3. Verilerin analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler, içerik benzerlikleri ve tekrar eden anlatı temaları üzerinden gruplandırılmıştır. Görsel malzemeler ise, göstergebilimsel yaklaşımla; özellikle mimari öğeler, sembolik unsurlar ve anlatı katmanları üzerinden değerlendirilmiştir.

Fotoğrafların analizinde; görsellerin bağlamsal okumaları yapılarak mekânın yalnızca fiziksel değişimi değil, kamusal işlevi ve toplumsal temsilleri de göz önüne alınmıştır. Böylece, farklı dönemlerde çekilmiş fotoğraflar aracılığıyla kışlanın müzeye dönüşüm süreci tarihsel olarak dönemleştirilmiş ve görsel hafıza üzerinden yeniden yorumlanmıştır.

Bu yöntem, yerel anlatılarla görsel bellek arasındaki ilişkiyi görünür kılmış; fotoğrafların yalnızca arşiv değeri taşıyan belgeler değil, aynı zamanda bireylerin yaşantılarına ait izler taşıyan bellek nesneleri olduğu vurgulanmıştır. Çalışma, görsel tarih ile mikro tarihsel anlatıları buluşturan bir yaklaşımı benimseyerek, hafıza mekânlarının çok katmanlı doğasına ışık tutmayı amaçlamıştır.

2.4. Konuya İlişkin Yapılmış Ulusal ve Uluslararası Çalışmalar

2.4.1. Ulusal düzeyde yapılmış çalışmalar

Türkiye’de hafıza mekânları üzerine yapılan çalışmalar, genel olarak mimari koruma, kentsel dönüşüm süreçleri ve tarihsel yapıların yeniden işlevlendirilmesi gibi temalar etrafında şekillenmektedir. Özellikle erken Cumhuriyet dönemi yapılarının günümüzdeki kullanımları üzerine odaklanan bu çalışmalar, mekânın fiziksel dönüşümünün ötesinde, toplumsal hafızayla kurduğu ilişkiyi de irdelemektedir. Tunceli bağlamında yapılan akademik çalışmalar ise çoğunlukla bölgenin politik tarihi, özellikle de Dersim 1937-38 olayları çerçevesinde şekillenen tarihsel bellek üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda, Tunceli’de yer alan ve geçmişte askeri kışla olarak kullanılan yapının müzeye dönüştürülme süreci, farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Neslihan Dalkılıç ve Mehtap Tosun tarafından hazırlanan “Toplumsal Belleği ‘Restore’ Etmek: Dersim Askerî Kışlası’nın Kent Müzesine Dönüşümü” başlıklı çalışma, Tunceli Kışlası’nın tarihsel işlevini, fiziksel dönüşümünü ve bu dönüşümün toplumsal hafıza üzerindeki etkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Çalışmada, kışlanın mimari özellikleri detaylı biçimde incelenmiş; yapının askeri bir işlevden çıkarılarak nasıl bir kent müzesine dönüştürüldüğü teknik ve tarihsel veriler ışığında açıklanmıştır.

Bununla birlikte, mekânın dönüşümü yalnızca fiziksel bir restorasyon süreci olarak değil, toplumsal belleğin yeniden inşası bağlamında da değerlendirilmiştir. Özellikle müzeye dönüştürme sürecinin yerel halk üzerindeki duygusal ve toplumsal etkileri analiz edilmiş; hafıza mekânının travmatik tarihsel olaylarla yüzleşme sürecindeki rolü vurgulanmıştır. Bu bağlamda, çalışma Tunceli Kışlası’nın mimari dönüşüm sürecini kentsel bellekle ilişkilendirmekte, mekânın sadece fiziksel bir yapının ötesinde, tarihsel travmaların hatırlanmasına ve toplumsal kimliğin yeniden şekillendirilmesine katkıda bulunan dinamik bir unsur haline geldiğini ortaya koymaktadır (Dalkılıç, Tosun, 2024).

Sibel Taş’ın “Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Bağlamında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Desteklenmesi” başlıklı çalışması ise müzenin yalnızca fiziksel nesneleri sergileyen bir kurum olmadığını, aynı zamanda somut olmayan kültürel mirasın aktarımında da önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Taş, müzenin halk anlatıları, yerel

ritüeller ve kültürel pratikleri görünür kılarak, kolektif belleğin sürdürülebilirliğine nasıl katkı sunduğunu ortaya koymaktadır (Taş, 2021).

Şükrü Aslan'ın "Dersim Kışlası'ndan Tunceli Müzesi'ne: Bir Mekânın Toplumsal Öyküsü" başlıklı çalışması ise mekânın tarihsel bağlam içinde kazandığı farklı kimlikleri ele almaktadır. Aslan, yapının askeri bir alan, ardından kamusal bir mekân ve nihayetinde kültürel bir kurum olarak geçirdiği dönüşümleri incelemekte; bu çok katmanlı süreci, toplumla kurduğu ilişkiler üzerinden anlamlandırmaktadır. Çalışma, hafıza mekânlarının tarihsel olaylar karşısında nasıl anlam kazandığını ve toplumsal dönüşümle nasıl şekillendiğini derinlemesine analiz etmektedir (Aslan, 2021).

Ersoy Zengin'in "Tarihsel Süreçte 'Dersim Meselesi'" adlı çalışması ise doğrudan Tunceli'deki mekânsal hafıza ile ilişkili olmasa da, bölgenin politik tarihine dair sunduğu çerçeveye önemli bir bağlam sunmaktadır. Zengin, Dersim 1937-38 olaylarını tarihsel belgeler, sözlü anlatılar ve arşiv kayıtları üzerinden değerlendirerek, bu olayların bölgesel hafıza üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Böylelikle çalışma, hafıza mekânlarının politik söylemlerle nasıl iç içe geçtiğini ve ideolojik temsillerin mekânda nasıl tezahür ettiğini göstermektedir (Zengin, 2020).

Son olarak Çiçek İlengiz'in "Kursakta Kalan Anmanın Hikâyesi: Dersim '38 Anıtı" başlıklı çalışması, hafıza mekânlarının kamusal alanlardaki temsil biçimlerini ele almaktadır. İlengiz, Dersim 1938 olaylarının anılması amacıyla tasarlanan ve toplumsal hafızada karşılığı olan anıtın, kamusal bellek üzerindeki etkisini ve bu anıtın taşıdığı politik anlamları incelemektedir. Anıtın inşa süreci, yerel halkın tepkileri ve devlet politikaları bağlamında değerlendirilen bu çalışma, mekânsal temsillerin toplumsal travmalarla nasıl ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (İlengiz, 2021).

Bu çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Tunceli'deki hafıza mekânlarının yalnızca fiziksel yapılar olmadıkları; toplumsal bellek, politik söylem ve kültürel temsil süreçleriyle iç içe geçmiş dinamik yapılar oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle Dersim Kışlası'nın müzeye dönüşüm süreci, mimariden sosyolojiye, kültürel çalışmalardan bellek teorilerine kadar farklı perspektiflerle ele alınmakta; bu da konunun çok boyutlu bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

2.4.2. Uluslararası düzeyde yapılmış çalışmalar

Hafıza mekânları ve belgesel fotoğraf üzerine yapılan uluslararası çalışmalar, geçmişin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl hatırlandığını, bu hatırlamanın hangi araçlarla ve hangi temsiller üzerinden gerçekleştirildiğini çok yönlü bir biçimde ele almaktadır. Bu alandaki literatür, mekânın yalnızca fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda kolektif belleğin taşıyıcısı, kimlik inşasının bir parçası ve tarihsel travmalarla yüzleşmenin aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Hafıza çalışmaları, sosyoloji, tarih, kültürel çalışmalar ve görsel antropoloji gibi disiplinler arasında köprü kurarak, toplumsal bellek ile görsel anlatı arasındaki ilişkinin derinlemesine kavranmasına katkı sunmaktadır.

Uluslararası düzeyde öne çıkan çalışmalardan biri James E. Young'ın Almanya'da Holokost anıtları üzerine gerçekleştirdiği araştırmalardır. Young, özellikle Berlin'deki Holokost Anıtı'nın mimari ve mekânsal düzenlemesinin, ziyaretçilerin hafıza ile nasıl ilişki kurduklarını belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Anıtın soyut ve yoruma açık yapısı, bireysel deneyimleri kolektif bellekle buluşturarak, hafızanın durağan değil, dinamik ve etkileşimsel bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, hafıza mekânlarının yalnızca geçmişin temsili değil, aynı zamanda hatırlamanın biçimlendiği aktif yapılar olduğunu vurgular (URL-1, 2017)

Marianne Hirsch'in "postmemory" (bellek sonrası) 1990'ların başında kullandığı kavram çerçevesinde geliştirdiği analizler, Auschwitz gibi travmatik hafıza mekânlarının ikinci ve üçüncü kuşaklar üzerindeki etkisini incelemektedir. Hirsch, doğrudan deneyimlenmeyen travmaların, özellikle görsel materyaller ve belgesel fotoğraflar aracılığıyla nasıl içselleştirildiğini ve yeniden üretildiğini göstermektedir. Belgesel fotoğraf, bu bağlamda, yalnızca belgeleyen değil; geçmişi bugüne taşıyan, yorumlayan ve yeniden kuran bir anlatı aracı olarak konumlanmaktadır. Postmemory yaklaşımı, travmaların kuşaklar arası aktarımında fotoğrafın merkezi rolüne dikkat çekmektedir (URL-2, 2008)

Benzer bir biçimde, John W. Dower'ın Hiroşima ve Nagazaki'deki anıtlar üzerine yaptığı çalışmalar, savaş sonrası dönemde nükleer felaketlerin toplumsal hafızada nasıl yer ettiğini ve bu hafızanın nasıl görselleştirildiğini incelemektedir. Dower, Hiroşima Barış Parkı'nın yalnızca bir anma alanı olmadığını, aynı zamanda ulusal kimliğin yeniden inşasında ve barış söyleminin yerleşmesinde sembolik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu süreçte kullanılan fotoğraflar, hem bireysel tanıklıkları hem de kolektif

duygulanımları harekete geçiren görsel hafıza arşivleri olarak işlev görmektedir (URL-3, 1995).

Latin Amerika'da ise özellikle Arjantin örneği dikkat çekicidir. 1976-1983 yılları arasında yaşanan askeri diktatörlük sürecinde kaybedilen binlerce insanın anısını yaşatmak üzere dönüştürülen ESMA (Donanma Mekanik Okulu) gibi hafıza mekânları, travmalarla yüzleşme politikalarının mekânsal ve görsel temsillerini içermektedir. Elizabeth Jelin ve Susana Kaiser gibi araştırmacılar, bu tür alanların yalnızca anımsama değil, aynı zamanda hesaplaşma ve adalet arayışı süreçlerinin merkezinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Fotoğraflar bu süreçte hem kayıpların yüzlerini görünür kılmakta hem de kamusal hafızanın inşasında güçlü araçlar olarak kullanılmaktadır (URL-4, 2016).

Güney Afrika'daki Apartheid Müzesi ise ayrımcılık rejiminin sona ermesinin ardından, geçmişin belgelenmesi ve yeniden hatırlanması sürecinde işlevselleşmiş önemli bir örnektir. Belgesel fotoğrafların, video kayıtlarının ve sözlü tanıklıkların birlikte sunulduğu bu mekân, sadece geçmişi sergilemekle kalmamakta; aynı zamanda ziyaretçiyi bu tarihsel sürecin bir parçası haline getirerek, aktif bir hatırlama deneyimi sunmaktadır. Bu yaklaşım, görsel anlatının yalnızca estetik değil; etik ve politik bir sorumluluk da taşıdığını ortaya koymaktadır.

Tüm bu uluslararası çalışmalar, hafıza mekânlarının ve belgesel fotoğrafın tarihsel travmalarla baş etme, kolektif kimlikleri yeniden inşa etme ve toplumsal belleği canlı tutma süreçlerinde oynadığı merkezi rolü gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, söz konusu mekânlar yalnızca anımsama yerleri değil, aynı zamanda geçmişin bugünde nasıl temsil edildiğini ve yeniden üretildiğini sorgulayan politik ve kültürel alanlar olarak değerlendirilmektedir.

Bu kuramsal ve ampirik birikimden hareketle, Tunceli Müzesi de sadece fiziksel bir yapı olarak değil; kent belleğinin, yerel kimliğin ve tarihsel yüzleşmenin görsel ve mekânsal bir temsili olarak ele alınacaktır. Müzenin dönüşüm süreci, yalnızca mimari bir değişimi değil; aynı zamanda görsel anlatı ve toplumsal hafıza üzerinden şekillenen yeni bir anlam inşasını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, uluslararası hafıza mekânları literatürü, Tunceli Müzesi üzerine yapılacak bu çalışmaya teorik bir zemin sunmakta ve yerel bir örneği küresel bağlamda konumlandırma imkânı sağlamaktadır. Ancak mevcut literatürde, Tunceli Müzesi özelinde belgesel fotoğrafın hafıza üretimindeki rolünü inceleyen bütüncül ve görsel odaklı bir analiz bulunmamaktadır. Bu çalışma, mekânın mimari ve toplumsal dönüşümünü ele alırken, belgesel fotoğraflar aracılığıyla kurulan

görsel anlatının kolektif bellek üzerindeki etkisini tartışarak mevcut çalışmalardan ayrılmaktadır. Böylelikle, hem yerel bir hafıza mekânının hem de görsel temsillerin nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyarak, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ

3.1. Kentsel Hafıza

3.1.1. Hafıza

Hafıza, geçmişte yaşanmış olayların depolandığı bilgi ve deneyimleri hatırlama, saklama, unutma ve yeniden yapılandığı eylemlerinin gerçekleştiği bir mekanizmadır. Hem toplumlar hem de bireyler, geçmişi hatırladıkları ölçüde şimdiki zamanı şekillendirirler. Hafıza, farklı türlerde karşımıza çıkabilir; bunlar arasında toplumsal bellek, kültürel bellek ve kentsel bellek yer almaktadır.

Fransız sosyolog Maurice Halbwachs, toplumsal belleği ilk kez derinlemesine tartışan ve kavramsallaştıran isimlerden biridir. Halbwachs göre bellek, *her ne kadar kimi zaman bireysel bir hatırlamaya referans verse de, her zaman sosyal kodlara göre oluşur. Bellek, toplum tarafından üretilen kolektif bir oluşumdur ve dolayısıyla bu oluşum 'kolektif bellek' olarak adlandırılmalıdır* (Halbwachs, 1992, s.52). Halbwachs, gruplara bağlı toplumsal çerçevelerin bireyin belleğini nasıl etkilediğini ve geçmişin bu çerçeveler aracılığıyla birey üzerindeki etkisini ortaya koymuştur. Bireysel hafızanın oluşması ve korunması için toplumsal çerçevelerin önemli bir rol oynadığını vurgulamış. Bireysel hafızanın toplumsal hafıza ile iç içe olduğunu ortaya atmıştır. Toplumsal hafıza, bir topluluğun geçmişi, kimliği, tarihi ve kültürel değerlerini kolektif düzeyde hatırlanmasını sağlayan hafıza türüdür. Özellikle mekânlar, anıtlar, müzeler ve ritüeller bu hafıza türü içinde önemli bir yer tutar.

Jan Assmann ise toplumsal çerçeve yaklaşımını geliştirerek, belleğin kültürel yapısını nasıl depolandığını ve nesilden nesille nasıl aktarıldığını incelemiştir. Assmann'a göre *'Kültürel hafıza, yazılı belgeler, diller, törenler ve kutlamalar yoluyla toplumun geçmişiyle sürekli bir ilişki içerisinde olmasını sağlar'* (Assmann, 2015, s. 17). Kültürel bellek, bireysel belleğin dış boyutunu, yani insanın içsel hafızasını çevreleyen toplumsal ve kültürel yapıları ifade eder. Kültürel belleğin içeriği, nasıl organize edildiği ve ne kadar süreyle muhafaza edileceği, yalnızca bireysel kapasiteyle değil, toplumun ve kültürün koşullarıyla belirlenir. Sanat, mimari, gelenekler ve inançlar gibi kültürel öğeler, hafızayı canlı tutan birer taşıyıcıdır. Kültürel bellek, toplumun geçmişini korumakla birlikte o toplumun değerleri ve dünyaya bakış biçimini gelecek nesillere aktarır.

Susan Sontag şöyle diyor: *“Belki de hatırlamaya çok fazla değer verirken düşünmeye yeteri kadar değer verilmiyor. Bu cümle gereğinden fazla hatırlamanın yeniden savaşa götürebileceğine dikkat çekiyor”* (akt. Sarlo, 2022, s.19). Susan Sontag'ın bu ifadesi, toplumların geçmiş olayları hatırlama konusuna fazla önem vermesinin, bazen düşünme ve mevcut durumu analiz etme yeteneğimizi azaltabileceği fikrini ortaya koymaktadır. Sontag, hatırlamanın aşırıya kaçırılmasının, özellikle tarihi travmalar ve çatışmalar bağlamında, tekrar eden düşmanlıkları ve çatışmaları tetikleyebileceğini vurgular. Bu, geçmişteki hataların sürekli olarak yeniden canlandırılması ve bu hatıraların güncel politik veya toplumsal çatışmalara malzeme olarak kullanılmasının tehlikelerine işaret eder.” *Anlamak hatırlamaktan daha önemlidir, her ne kadar anlamak için hatırlamak gerekse de”* (Sarlo, 2022, s. 19.) Dolayısıyla Sarlo, geçmiş anmanın yanı sıra, mevcut koşulları ve geleceği şekillendirecek şekilde düşünmenin de önemli olduğunu savunur.

Bu perspektifler, belleğin hem toplumsal hem de kültürel bağlamda şekillendiğini, bireysel hafızanın toplumsal çerçeveler ve kültürel yapılarla biçimlendiğini gösterir. Geçmişin, toplumsal kimlik ve aidiyet duygusunun oluşumunda önemli bir rol oynadığı da söylenebilmektedir.

3.1.2. Kentsel hafıza

Kentsel hafıza ise, bir şehrin geçmişini, kültürel ve toplumsal hafızasını içinde barındıran bir hafıza türüdür. Kentsel hafıza, şehirdeki, mekânların, yapılarının, sokaklarının ve anıtlarının, insanların hafızasında iz bırakan, kolektif bir geçmişi nasıl taşıdığını ve geleceğe nasıl aktarıldığını anlamamıza yardımcı olur. Bu bellek, şehirdeki toplumsal yapıları ve kimlikleri şekillendiren bir öge olarak, yerel halkın geçmişle kurduğu bağları ve bu bağların günlük yaşantıdaki yansımalarını ortaya koyar. Kentsel hafızanın en önemli işlevlerinde biri toplumun kimliğini ve aidiyet duygusunu korumaktır. Kentler fiziksel çevre olmasının yanı sıra yaşanmışlıkları, anıları ve hikâyeleri de içinde barındırır. İnsanlar aidiyet duygusunun fiziksel mekândaki anıları ve yaşanmışlıkları ile kurarlar. Kentsel hafıza, şehrin fiziksel yapıları ile toplumlara geçmişini hatırlatarak geleceği inşa etmesine yardımcı olur. Kentlerin sokakları, binaları, meydanları ve terkedilmiş köşeleri bile kentsel hafızanın sessiz tanıklarıdır. Kentsel hafıza, kentin fiziksel yapılarıyla kentteki bireylerin ve toplulukların deneyimleriyle birleşerek oluşur.

Hasan Taşçı, kentsel dönüşümün hafıza üzerindeki etkisini şöyle ifade etmektedir;

“Her kentsel dönüşüm sonucunda (yerinde dönüşüm olsa bile) kentsel mekân tamamen değişmekte, öncekinden tamamen farklı ortak alanlar ve konut tipi ortaya çıkmaktadır. Sementin, mahallenin, sokağın konutun, çevrenin ve eşyanın değişmesiyle birlikte hatıraları oluşturan maddî unsurlar da ortadan kalkmakta, dayanaktan mahrum kalan hatıralar ise bir müddet sonra tamamen yok olmaktadır (Taşçı, 2023, s. 91).

Bu süreç, toplumsal bellek üzerinde bir tür ‘silme’ etkisi yaratabilmektedir. Ayrıca felaketler, savaşlar gibi nedenlerle yapılan kentsel dönüşüm projeleri, kentleri hafızalarını kaybetmesine neden olmaktadır. Bu kayıplar, mekânsal hafızanın, bireylerin geçmişle kurdukları bağları ve aidiyet duygusunu zayıflatmaya veya kaybetmelerine yol açar. Bu, kentsel dönüşümün sadece fiziksel alanları değil, toplumsal dokuyu da derinden etkilediğini göstermektedir. Yeni inşa edilen yapı, kentsel dönüşüm projesi, kentin katmanlarının üzerine bir yazı gibi eklenmektedir. Bu nedenle, kentsel hafızayı silme ve yeniden yapılandırma pratiklerine de açıktır.

Resim 3.1. Fikirtepe “Babil Kulesi”, M. Germen, 2014, İstanbul, Kaynak: URL-5, 2014

Murat Germen Resim 3.1’de yer verilen fotoğrafıyla, İstanbul Fikirtepe semtindeki kentsel dönüşüm sırasında, arsasını satmayan bir ev sahibinin direnişi göstermektedir. Germen kültürel, mimari ve doğal mirasın büyük bir rant hırsına kurban gittiğini ‘Şehir Nerede’ adlı belgesel fotoğraf çalışmasıyla gözler önüne serer.

Eisenmann, biçimin Şehirde izini bıraktığı süreç, şehrin tarihidir; olaylar dizgesi ise kentin kolektif belleğini oluşturur. Kentin ruhu kentin tarihinde yatar; bu ruh bir kez biçim kazandığında, bir yerin göstergesi haline gelir. ‘Bellek’, onun yapısının kılavuzu olur.” (akt. Çalak, 2012) ifadesi şehirlerin

ve mekânların nasıl anlam kazandığını ve tarihsel süreçlerle nasıl biçimlendiğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, bir şehrin fiziksel yapısı sadece mimari veya planlama sonucu değil, aynı zamanda o şehrin geçirdiği tarihsel olayların bir sonucudur. Her bina, her sokak ve meydan, geçmişte yaşanan olayların izlerini taşır ve bu izler şehrin kimliğini oluşturur. Kentin kolektif belleği ise bu tarihsel olaylar dizgesi tarafından şekillenir; şehrin ruhu, tarihinde saklıdır ve bu ruh, şekil kazandığında, o yerin simgesel bir göstergesi haline gelir.

Burada önemli olan, şehrin sadece fiziksel bir alan olmaktan çıkıp, zaman içinde bir bellek ve kimlik deposu olarak nasıl evrildiğidir. Kentin ruhunun, tarihle şekillenen ve zamanla pekişen bir yapıya bürünmesi, orada yaşayan insanlar için ortak bir hafıza ve kimlik duygusu yaratmaktadır. Bu bağlamda, 'bellek' şehrin sadece geçmişini değil, aynı zamanda gelecekteki gelişimini de yönlendiren bir kılavuz görevi görür. Bellek, şehrin yaşanmışlıklarını, kültürel ve sosyal mirasını koruyarak yeni nesillere aktarılmasını sağlar ve bu sayede şehirler, sadece beton yığınları değil, yaşayan, nefes alan, dinamik yapılar olarak varlıklarını sürdürürler.

Kentlerin ve mekânların anlamı ve kimliği, insan eliyle şekillenen süreçlerle sürekli olarak yeniden yazılır ve dönüştürülür. Her yeni nesil, kendi deneyimleri ve anlayışlarıyla bu sürece katkıda bulunarak kentin hikâyesini yeniden kurgular.

3.1.3. Mekânlar ve insanlar

Mekân, insanların yaşadığı, etkileşimde bulunduğu ve anlam yüklediği fiziksel ya da soyut alanlardır. Bu alanlar, *“zamanla kurduğu bütünsel ilişki sayesinde, mekânı geçmiş deneyimimizin kodlandığı bir kavram olarak yeniden tanımlarız”*(Sevinç, 2019, s. 49). Mekânlar sadece anlık buluşmaların ya da günlük etkinliklerin gerçekleştiği yerler olmaktan çıkar, kişisel ve toplumsal hafızanın bir parçası haline gelir. Mekân, bireysel ve toplumsal pratiklerle şekillenen, hafıza ve kimlik oluşturmada etkin bir işleve sahiptir. Toplamların geçmişle kurdukları bağları koruyan ve geleceğe aktaran önemli yerlerdir. Tarihî olayları, kültürel mirası ve kişisel hatıraları barındıran bu mekânlar, müze, anıt ve tarihî binalar gibi yapılar hafıza mekânları olarak somutlaşır. Mekânlar bireylerin ve toplulukların geçmişle bağlantı kurmalarını sağlayarak, tarihsel ve kültürel bilincin devamlılığını sağlar. Hafıza mekânlarının korunması ve yaşatılması, geçmişe duyulan saygının yanı sıra, geleceğe yönelik sorumluluğun da bir gereğidir.

Hafıza mekânı kavramını ortaya atan Pierre Nora, “*hafıza mekânları anımsadığımız şeyler değil, hafızanın mayalandığı yerlerdir, geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarıdır*” (Nora, 1989, s. 13) demektedir. Pierre Nora'nın bu vurgusu, hafıza mekânlarının kolektif hafızanın canlı tutulduğu ve geçmişin derinlemesine anlaşıldığı alanlar olduğuna işaret eder. Bu yerler, geçmişini daha derinlemesine anlamaya ve hissetmeye olanak tanır. Aynı zamanda eğitim, araştırma ve sanatsal üretim açısından da önemli kaynaklar sunar. Bu sayede geçmişin izleri sanatın gücüyle geleceğe taşınır ve toplumların ortak hafızası canlı tutulur.

Toplumsal hafıza mekânın zaman içindeki hareketiyle ortaya çıkar. İnsan bir şeyi hatırlamak istediğinde geriye doğru bir zaman yolculuğuna çıkıp olayın gerçekleştiği mekâna ulaşır (Assmann, 2015, s. 39). Bu süreç, insanın kendi yaşam öyküsünün fiziksel izdüşümlerini mekânda aramasına benzer. Bu durum kişisel deneyimleri ve toplumsal hafızanın somutlaştığı mekânlardır. İnsanlar, bu mekânları ziyaret ettiklerinde, geçmişte yaşadıkları olayları ve duyguları yeniden canlandırabilirler.

Zaman-mekân ilişkisi, aynı zamanda kolektif hafızanın da temelini oluşturur. Toplumlar, tarihî olayların gerçekleştiği yerleri anıtlar, müzeler ve hatıra alanları olarak işaretleyerek ortak geçmişleriyle bağ kurarlar. Bu alanlar, geçmiş olayları anma ve bu olayların anlamını gelecek nesillere aktarma işlevi görür. Böylece, bir kentin veya toplumun hafızası, hem fiziksel mekânlarda saklanır hem de bu mekânlar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilir ve canlı tutulur.

Her bir mekân, hafızanın bir parçası olarak, zaman içinde farklı anlamlar yüklenerek kültürel ve tarihi bir dönüşüm geçirir. Bu süreç, toplumsal değişimlerin ve tarihsel olayların kalıcı izlerini bırakarak, mekânın kimliğini ve toplumla olan ilişkisini şekillendirir. Hafıza mekânları, sadece hafızayı korumakla kalmaz, aynı zamanda bu hafızayı yeniden yorumlayarak günümüz bağlamında anlamlandırır. Bu nedenle, toplumsal kimlik oluşturma, ortak değerlerin benimsenmesi, yüzleşme ve toplumsal barışın sağlanması açısından önemli bir rol üstlenir. Hafıza mekânları sadece geçmişini korumakla kalmaz, aynı zamanda toplumların ortak hafızasını canlı tutarak geleceğe yönelik bir köprü oluştururlar.

3.1.4. Geçmişten günümüze kentsel hafıza mekânı örnekleri

Kentsel hafıza, şehirlerin tarihsel süreç boyunca biriktirdiği toplumsal, kültürel ve mekânsal katmanların bütünüdür. Bu bellek; anıtlar, sokaklar, meydanlar, müzeler gibi

fiziksel yapılar aracılığıyla somutlaşırken, aynı zamanda geçmişte yaşanan olaylar, direnişler, travmalar ve kültürel pratikler gibi soyut unsurlarla da şekillenir. Bu bağlamda, “geçmişin izlerini, yaşanan acıları hatırlatacak ve onlarla yüzleştirecek ‘bellek peyzajları’, ‘bellek mimarileri’ vardır” (Çalak, 2012). Hafıza mekânlarının, kendi tarihsel bağlamı içinde dönüştürülerek yeniden işlevlendirilmesi, bu alanların kolektif bellekteki yerlerini korumasına ve tarihsel anlatıların sürekliliğine katkı sağlar.

Bu çerçevede, Auschwitz-Birkenau Toplama Kampı, Robben Adası ve Çanakkale Şehitlikleri gibi mekânlar, geçmişte yaşanan acıların unutulmaması ve kuşaklar arası aktarımı açısından örnek teşkil etmektedir. Auschwitz-Birkenau, Nazi Almanyası tarafından yürütülen sistematik soykırımın en önemli tanığı olarak günümüzde bir müzeye dönüştürülmüş; 1947 yılında Polonya hükümeti tarafından Holokost’un unutulmaması amacıyla koruma altına alınmış ve 1979’da UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne dâhil edilmiştir.

Resim 3.2. Auschwitz-Birkenau Toplama Kampı.(Polonya) Kaynak: URL-6.

Resim 3.3. Auschwitz-Birkenau Toplama Kampı Müzesi(Polonya) Kaynak: URL-6.

Benzer biçimde, Güney Afrika'daki Robben Adası, apartheid rejiminde siyasi mahkûmların tutulduğu baskı mekânı iken, bugün geçmişin hatırlatıldığı ve adalet mücadelesinin aktarıldığı bir eğitim merkezine dönüşmüştür.

Resim 3.4. Robben adası müzesi (Zeynep Cansoylu 2016) Kaynak: URL-7.

Çanakkale Şehitlikleri ise savaşın yaşandığı toprakları hem anma hem de tarihsel öğrenme alanlarına dönüştürerek, geçmişi yalnızca yüceltici bir anlatıyla değil; aynı zamanda barışın ve uluslararası dostluğun vurgulandığı bir bağlamda yeniden

yorumlamaktadır. Bu örnekler, mekânların kendi tarihsel bağlamlarına sadık kalınarak dönüştürüldüğünde nasıl güçlü hafıza alanlarına evrilebildiklerini göstermektedir.

Resim 3.5. Çanakkale Şehitlikleri URL-8.

Ancak bazı mekânlar, zamanla kendi bağlamlarından kopararak farklı işlevlere yönlendirilmiş ve bu durum, tarihsel anlamlarının silikleşmesine neden olmuştur. Roma Kolezyumu bu bağlamda dikkat çekici bir örnektir. Antik dönemde gladyatör dövüşleri ve çeşitli gösteriler için kullanılan bu yapı, tarihsel süreç içinde dini ayinler, barınma ve savunma amacıyla kullanılmış; sonrasında ise kültürel kimliğinden uzaklaşarak büyük ölçüde turistik bir cazibe merkezine dönüşmüştür. Kolezyum'un orijinal işlevi olan şiddet, güç ve imparatorluk ideolojisini yansıtan yönü, zamanla çok katmanlı yeni anlamlarla gölgelenmiş ve yapı, bağlamından kopmuş bir simgeye dönüşmüştür.

Resim 3.6. Roma Kolezyumu (Roma) Kaynak: URL-9.

Benzer şekilde, Saraybosna Olimpiyat Köyü de kendi inşa amacından uzaklaşan dönüşümler geçirmiştir. 1984 Kış Olimpiyatları için inşa edilen bu alan, Bosna Savaşı

sırasında askeri amaçlarla kullanılmış, savaşın ardından ise bir kısmı yerel halkın barınma ihtiyacına hizmet ederken diğer bölümleri çürümeye terk edilmiştir. Olimpiyatların barışçıl ve evrensel değerlerini temsil etmesi gereken bu mekân, savaşın izlerini taşıyan ve toplumsal çöküşün simgesi hâline gelen bir alana evrilmiştir. Bu tür dönüşümler, mekânların taşıdığı tarihsel hafızanın bastırılmasına ve özgün bağlamın kaybolmasına yol açmaktadır.

Resim 3.7. Bosna-Hersek Olimpiyat köyü Kaynak: URL-10.

İstanbul Haydarpaşa Garı da tarihsel bağlamından uzaklaştırılma riski taşıyan bir başka örnektir. Osmanlı döneminden günümüze uzanan bu yapı, göç, sürgün, savaş ve toplumsal dönüşümlerle iç içe geçmiş bir hafıza mekânı olarak işlevselleşmiştir. Ancak 2010'daki yangın sonrası başlayan restorasyon sürecinde, garın turistik ve ticari amaçlarla yeniden değerlendirilmesi tartışmaları gündeme gelmiş; bu da garın toplumsal bellekteki özgün kimliğinin kaybolması riskini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Haydarpaşa Garı, kentsel hafıza mekânlarının kültürel mirasla nasıl çatışabileceğine ve mekânsal dönüşümün politik etkilerine işaret eden kritik bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Resim 3.8. Haydarpaşa garının denizden görünümü. Arkeofili Kaynak: URL-11.

Hafıza mekânlarının kendi tarihsel bağamlarına sadık kalınarak dönüştürülmesi, kolektif belleğin korunması açısından yaşamsal öneme sahiptir. Aksi durumda, bu mekânların yüzeysel anlamlara indirgenmesi ya da sadece estetik/turistik objelere dönüştürülmesi, geçmişle kurulan bağın zayıflamasına ve toplumsal hafızanın silikleşmesine yol açabilir. Bu nedenle, gerek belgesel fotoğrafın sunduğu görsel tanıklıklar gerekse bu mekânlara dair anlatılar, kentsel hafızanın sürdürülebilirliği için önemli araçlar olarak değerlendirilmelidir.

3.2. Fotoğrafın Anlatı Gücü ve Belgesel Fotoğrafın Hafızadaki Rolü

Fotoğraf çekme eylemi, yalnızca teknik bir uygulama değil; bireysel duyguların, toplumsal gözlemlerin ve tarihsel gerçekliklerin görsel bir anlatıya dönüştürülmesi sürecidir. Bu yönüyle fotoğraf, estetik bir ifade biçimi olmanın ötesinde, aynı zamanda bir düşünme ve anlamlandırma aracına dönüşür. Roland Barthes'ın ifadesiyle, “fotoğrafın özü, temsil ettiği nesneyi onaylamasıdır” (Barthes, 1992, s. 104). Bu onay, yalnızca görsel bir tanıklık sunmakla kalmaz; aynı zamanda zamanın bir kesitini sabitleyerek tarihsel bir belgeye dönüşmesini sağlar. Her fotoğraf, üretildiği tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamla birlikte çok katmanlı anlamlar üretir ve böylece yalnızca bir nesnenin görüntüsünü değil, onun çevresindeki sosyo-politik yapıları da özünde taşıyan hâle getirir.

Bu bağlamda Özcan Yurdalan'ın tanımı, belgesel fotoğrafın anlatı gücünü daha da pekiştirir: *“Gerçeğin görünümlerine bağlı kalarak hayattan alıntılar yapar ve bunları anlamlı bir bütünlük haline getirerek tanıklık üstünde hikâye kurar”* (Yurdalan, 2018, s. 62). Yurdalan'ın bu yaklaşımı, belgesel fotoğrafın yalnızca bir görüntü üretmekle kalmayıp, aynı zamanda hayatın içinden sahneleri seçerek anlamlı bir yapı içinde yeniden kurguladığını ve bu yolla toplumsal hafızaya katkı sunduğunu gösterir.

Fotoğraf, ışık, kadraj, odaklama ve kompozisyon gibi teknik unsurların yanı sıra, içerdiği estetik tercihler ve anlatı derinliğiyle yalnızca bir görsel kayıt aracı değil; sanat, hafıza ve toplumsal bilinç arasındaki kesişim noktasıdır. Bu çok işlevli yapısı sayesinde bir fotoğraf, anı saklama, belge oluşturma, duygu ifadesi ya da düşünce aktarımı gibi farklı amaçlara hizmet edebilir. Belgesel fotoğraf ise, yaşamın içinden süzülerek gelen sahneleri, olayları ve bireyleri tüm gerçekliğiyle sunarak güçlü bir görsel tanıklık üretir. Bu anlatı gücü, zamanla bireysel hafızayı aşarak kolektif belleğin inşasına katkı sağlar.

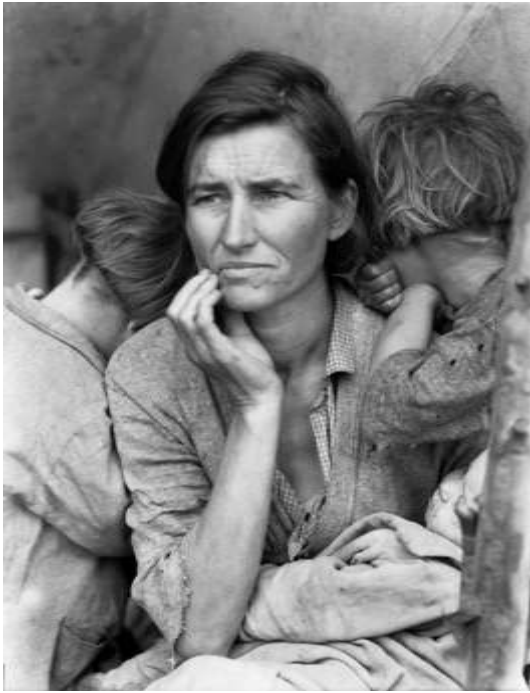
Barthes'ın vurguladığı gibi, *“ne zaman bir fotoğrafa baksak, artık varolmayan şeye bakıyoruzdur. O an geçmiştir. Fotoğraf kaybettiklerimizi kopyalar ve bir anlamda eylem dünyamızı kaydetme, elde tutma ve sınıflandırma yönünde derin bir psikolojik ihtiyaca işaret eder”* (akt. Clarke, 2017, s. 29). Bu ifade, fotoğrafın yalnızca geçmişi belgeleyen bir araç olmadığını; aynı zamanda kayıplar karşısında insanın geliştirdiği bilişsel ve duygusal bir yanıt olduğunu ortaya koyar. Fotoğrafın zamanla kurduğu bu ilişki, bireyin geçmişteki bir ana yeniden erişmesini sağlayarak onu bugüne taşır ve tekrar tekrar yaşanmasına olanak tanır. Böylece izleyici, yalnızca bir görüntüyü değil; o görüntüyle ilişkili duygusal ve tarihsel katmanları da deneyimler.

Walter Benjamin de bu düşünceyi destekleyerek, *“bir fotoğraf, zamanın bir anını koparıp dünyaya sunar ve bellek bu süreci sonradan kavrayarak anlamlandırır”* (Benjamin, 2019, s. 46) der. Bu yaklaşım, belgesel fotoğrafın yalnızca geçmişin kaydını tutmakla kalmadığını; aynı zamanda sosyal hafızayı yapılandıran ve sürdüren bir temsil aracı olduğunu ortaya koyar. Her fotoğraf karesi, bir döneme ait tanıklık sunduğu kadar, geleceğe taşınacak bir anlam da içerir. Benjamin'in *“şeylerin hakiki-sürrealist-yüz ifadelerini takındığı an olan tanınabilirliğin şimdi'sinde infilak eder”* (Benjamin, 2019, s. 46) ifadesi, fotoğrafın görünürde sıradan olanı bile bir kırılma anına dönüştürme gücünü betimler. Bu kırılma, izleyici belleğinde yoğun bir etki yaratır.

Susan Sontag da fotoğrafın hatırlama süreçlerindeki işlevini vurgulayarak, *“elbette ki fotoğraflar, şimdiki zamana ve geçmişe dair zihinlerimizde var olan resimlerdeki boşlukları doldurmaya*

yarar” (Sontag, 2011, s. 29) der. Bu bağlamda fotoğraf, yalnızca var olanı değil, eksik ya da bastırılmış olanı da görünür kılar; bireysel ve toplumsal bellekteki boşlukları tamamlayarak geçmiş ile bugün arasında köprü kurar. Böylelikle izleyici, yalnızca bir tanık değil, aynı zamanda aktif bir hatırlayıcıya dönüşür. Belgesel fotoğraf, bu nedenle hem geçmişe dair görsel kayıtlar sunar hem de bu kayıtlar aracılığıyla bugünün gerçekliğini daha net bir şekilde kavramamıza yardımcı olur.

Belgesel fotoğrafın bu kuramsal çerçevede kazandığı anlam, tarihsel bağlamda üretilmiş örneklerle birlikte düşünüldüğünde daha da somut hâle gelir. Özellikle 1930’lu yıllarda Amerika’da yaşanan Büyük Buhran döneminde ortaya çıkan fotoğraflar, bu anlatı gücünün en güçlü temsillerinden biridir. ABD hükümetinin başlattığı Farm Security Administration (FSA) programı kapsamında görev alan Walker Evans, Dorothea Lange ve Arthur Rothstein gibi fotoğrafçılar, kırsal kesimdeki yoksulluğu ve göçmen yaşamını belgelemiş; bu görüntüler aracılığıyla Amerikan toplumunun sosyoekonomik kırılgan noktalarını görünür kılmışlardır. Bu belgeler yalnızca estetik değer taşımakla kalmamış; aynı zamanda toplumsal farkındalık yaratarak reform politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Resim 3.9. Dorothea Lange “Göçmen Anne”.1936 Amerika Kaynak: URL-12.

Bu çerçevede, Dorothea Lange'nin 1936 yılında çektiği "Göçmen Anne" adlı fotoğraf, belgesel fotoğrafın toplumsal etkisini en çarpıcı biçimde ortaya koyan bir örnek olarak öne çıkar. Bu kare, yalnızca bir annenin yorgunluğunu ya da çaresizliğini yansıtmaz; aynı zamanda Büyük Buhran'ın yol açtığı kitlesel yoksulluğu, dayanıklılığı ve umut arayışını da simgeler. Böylece, bireysel bir yüz ifadesi üzerinden kolektif bir hafıza kurulmuş olur. Bu fotoğraf, Barthes'ın "temsil ettiği nesneyi onaylama" düşüncesiyle örtüşerek, tarihsel bir gerçekliği doğrulayan, görsel ve duygusal olarak yoğun bir anlatı sunar.

Belgesel fotoğrafın bu çok katmanlı yapısı, onu yalnızca estetik bir üretim biçimi olmaktan çıkararak, aynı zamanda bilgi üretiminde etkili bir araç hâline getirir. Her kare, yalnızca bir olaya tanıklık etmez; aynı zamanda o olayla ilgili anlamların kurulmasını sağlar. Bu yönüyle fotoğraf, çerçevenin içine aldıkları kadar dışarıda bıraktıklarıyla da bir söylem üretir. Kadrajın seçimi, ışığın yönü, bakış açısı gibi unsurlar yalnızca teknik değil; aynı zamanda kültürel ve politik tercihlerin de bir ifadesidir. Bu nedenle, belgesel fotoğraf aynı zamanda temsiliyet ve etik sorumluluk bağlamında ele alınması gereken bir üretim alanıdır.

Günümüz dijital çağında ise belgesel fotoğrafın üretim ve dolaşım koşulları dönüşüm geçirmiştir. Dijital teknolojilerin yaygınlaşması, görsel tanıklığı daha erişilebilir kılarken; aynı zamanda bağlamdan koparma, görsel manipülasyon ve estetikle gerçeğin bulanıklaştırılması gibi yeni sorunları gündeme getirmiştir. Bu değişim, izleyicinin fotoğrafla kurduğu ilişkiyi daha sorgulayıcı hâle getirmiş, görsel okuryazarlık ve eleştirel düşünme becerilerinin önemini artırmıştır. Yine de bu koşullar, belgesel fotoğrafın temel işlevini ortadan kaldırmamıştır: geçmişin izlerini bugüne taşımak, görünmeyeni görünür kılmak ve hafızayı diri tutmak.

Bu bağlamda, belgesel fotoğraf geçmişle kurulan ilişkinin dinamik bir bileşeni olarak değerlendirilebilir. Zamanı sabitleyen ve belleği yapılandıran bu görsel ifade biçimi, bireysel deneyim ile kolektif hafızayı buluşturan güçlü bir anlatı alanı sunar. Temsil ettiği olayların tarihsel yükünü taşıırken, aynı zamanda geleceğe dair yeni anlamlar üreten bir araç işlevi de görür. Fotoğraf, sabitlediği "an"ın ötesine geçerek, o anın bellekteki çağrışımlarını ve duygusal etkilerini yeniden üretir. Böylelikle her belgesel kare, yalnızca bir zaman dilimine tanıklık etmekle kalmaz; aynı zamanda bu tanıklığın nasıl hatırlanacağına dair toplumsal bir söylemin parçası hâline gelir.

3.3. Toplumsal Belgeleme ve Hikâye Anlatımı

Belgesel fotoğrafın temelini oluşturan bu kavramlar, yalnızca toplumsal gerçekleri belgelemekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal meseleleri anlamlandırarak derinlikli hikâyeler anlatır. *“Belgesel fotoğraf yaklaşımının temel amacı konu edildiği olaylara tanıklık etmek iken, toplumsal belgesel fotoğraf yaklaşımı salt tanıklık etmekle yetinmez, toplumsal değişmeyi hedef alır”* (Aydemir, 2013, s.83). Fotoğrafçılar, tarihe tanıklık etmekle birlikte bir sosyolog gibi çalışır ve toplumların dinamiklerini anlamaya çalışır ve bunu görsellerle ifade eder. Belgesel fotoğraflar, bir fotoğrafı çekerken aynı zamanda o anın arka planındaki hikayeyi de ortaya koyarak, izleyicilere empati kurma fırsatı sunar. Bu süreç tarihi bir belge olmasının yanı sıra toplumların yaşam biçimlerinin anlaşılmasını sağlar. Belgesel tarihindeki efsanevi FSA projesinin yürütücüsü Arthur Rothstein sosyal belgesel fotoğrafları, *“İzleyici zorlayan ve inandırıcı gerçeklerle yüzleştirerek, anlamaya, sempati duymayan ve inandırıcı gerçeklerle yüzleştirerek ve kimi zaman da eyleme geçmeye ikna eden derinlikli fotoğraflar”* (Yurdalan, 2017, s. 70) diye tanımlar. Toplumsal belgeleme, geniş toplumsal meseleleri ele alırken; hikâye anlatımı ise meselelerin kişisel ve insani boyutlarını açığa çıkaran özgün bir dil gerektirir. Bu iki kavramın bir araya gelmesiyle, hem tarihsel hem de duygusal derinliği olan görseller ortaya çıkar. Etkili bir belgesel fotoğrafın, hem toplumu belgeleyen hem de o toplumun bireylerine dair hikâyeler anlatan bir yapıya sahip olması gerekir. Böylece, belgesel fotoğrafın bireysel ve kolektif hafızayı birleştiren, toplumu anlamaya ve anlatmaya yönelik güçlü bir araç olduğu savunulabilir. Josef Koudelka’nın ‘Gypsies’ adlı 1962-1970 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışması, belgesel fotoğrafçılığın hikâye anlatma gücünü etkili bir şekilde gözler önüne serer. Koudelka, Avrupa’daki Roman topluluklarının gündelik yaşamlarını belgelerken, yaşam koşullarını yanı sıra bu toplulukların neşesini, hüznünü ve direnişini de görünür kılar. Fotoğrafları, bir gözlemcinin bakışının ötesinde, bir anlatıcının sesine dönüştürmüştür.

Bu çalışma, belgesel fotoğrafçılık ile sanatsal ifade arasındaki sınırları belirsizleştirir. Her fotoğraf, bir duyguya dokunur, bir hikâye fısıldar. Bu görüntüler, fotoğrafın kayıt aracı olmasının ötesinde, insanlık hallerine dair derin bir düşünme alanı sunduğunu gösterir. ‘Gypsies’ çalışması, bireysel hikâyeler yoluyla toplumsal belleği zenginleştirmenin güçlü bir örneğidir.

Resim 3.10. Gypsies serisi. J. Koudelka 1962-1970. Kaynak: URL-13.

3.3.1. Fotoğraflarla mekânın belleğini yeniden okumak

Mekânın hafıza üzerindeki değeri, tarih boyunca insanlık açısından önemli bir unsur olmuştur. Fotoğraflar, hem bireysel hem de toplumsal belleğimizde iz bırakan anları, duyguları ve deneyimleri taşıyarak bu hafızaların güçlü bir yansımasıdır. Fotoğraf, mekânın hikâyelerini görsel bir dil aracılığıyla ifade ederken, aynı zamanda geçmişle şimdiki zaman arasında köprüler kurar.

Fotoğraflar, zaman ve mekânın buluştuğu noktalarda durur ve geçici anları kalıcı hale getirir. Mekânlar, barındırdıkları anılarla birlikte gelişir ve dönüşür. Her bir fotoğraf karesi, mekânın geçmişteki sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarını aydınlatırken, izleyicilere o mekânın zaman içindeki yolculuğunu keşfetme ve dönüşümleri üzerine düşünme imkânı tanır. Bir fotoğraf, yaşanmış bir anı veya deneyimi yeniden canlandırma gücüne sahiptir. Bu yönüyle, fotoğraflar sadece basit görüntüler olmanın ötesinde, zamanda seyahat etmemize olanak sağlayan araçlardır.

Özellikle terkedilmiş veya dönüştürülmüş alanların fotoğrafları, bu mekânların hafızasını canlandırır ve onların hikâyelerini yeniden anlatma imkânı verir. Fotoğraflar aracılığıyla, bir zamanlar canlı ve işlevsel olan ancak şimdi unutulmuş veya göz ardı edilmiş alanlar, yeni bir perspektiften ele alınabilir. Bu, izleyiciye mekânın sadece fiziksel özelliklerini değil, aynı zamanda içinde barındırdığı insan deneyimlerini ve tarihi olayları da düşünme şansı tanır.

Fotoğraflarla mekânın belleğini yeniden okumak, anıları ve geçmişi anlamlandırmak için önemli bir yöntemdir. Her fotoğraf, sadece bir görüntü olmasından

öte, o mekândaki yaşanmışlıkların, duyguların ve hikâyelerin yeniden keşfedilmesini sağlar. Böylece fotoğraflar, bireysel ve toplumsal hafızamızın zenginleşmesiyle birlikte mekânlarla olan bağımızı kuvvetlendirir ve bizi geçmişe dair düşünmeye teşvik eder.

Camilo José Vergara - "Tracking Time": Vergara, 1970 başlarından bu yana ABD'nin çeşitli şehirlerindeki mahalleleri yıllar boyunca tekrar tekrar fotoğraflamıştır. Bu uzun süreli proje, şehir dokularındaki değişimi ve zaman içindeki sosyo-ekonomik dönüşümleri belgeler. Vergara'nın çalışmaları, binaların ve bölgelerin nasıl değiştiğini ve bu değişimlerin topluluklar üzerindeki etkilerini göstermektedir.

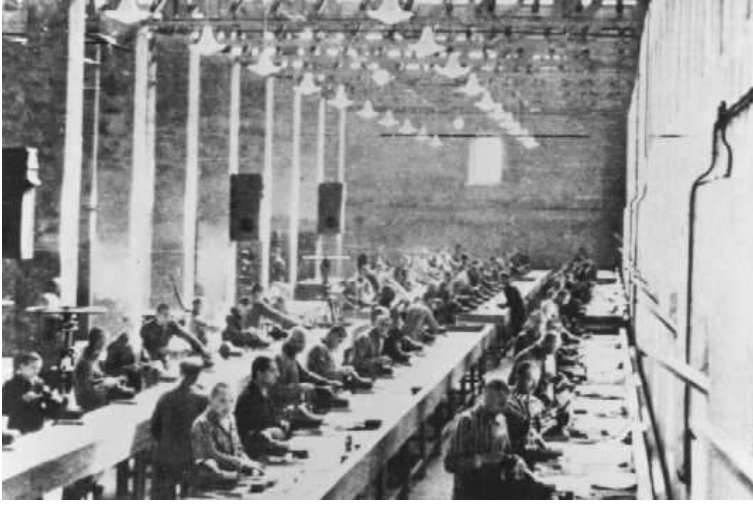

Resim 3.11. Camilo José Vergara: Tracking Time. Kaynak: URL-14.

Dünya genelinde önemli bir hafıza mekânı olan Auschwitz-Birkenaun kampı kendi bağlamları kapsamında devlet müzesine dönüştürülmüştür. Bu Müzenin fotoğraf sergisi bölümü, kampta yaşamış ve ölmüş insanların günlük yaşamlarından, insanlık dışı koşullara kadar olan dönemleri gösteren etkileyici görseller kampın trajik tarihini gözler önüne serer. Bu bölümde sergilenen fotoğrafların çoğu, kamptaki esirler tarafından gizlice veya kamptan sorumlu olan Nazi subayları ve diğer Nazi görevlileri tarafından çekilmiştir. Bu fotoğraflar, Auschwitz'in gerçeklerini, yaşanan dehşetli deneyimleri ve soykırımın boyutlarını ziyaretçilere açıkça gösterir.

Resim 3.12. Auschwitz-Birkenau Devlet müzesi fotoğraf sergisinin olduğu bölüm.

Resim 3.13. Siemens fabrikasında zorunlu çalıştırılan esirler

Resim 3.14. Auschwitz kampının dağıtılmasından hemen sonra, Sovyet doktor sağ kalanları muayene ederken. Polonya 18 Şubat 1945. URL-15.

Özellikle, Wilhelm Brasse adında bir Polonyalı esir, Auschwitz'de zorla çalıştırılan bir fotoğrafçıydı ve binlerce kimlik fotoğrafı çekmek zorunda kalmıştır. Brasse, Naziler için bu fotoğrafları çekerken, yaşanan acıları ve insanların yüzlerindeki ifadeleri belgelemesiyle birçok fotoğrafı da gizlice çekmiştir. Bu fotoğraflar, zamanla soykırımın tanıklığı olarak büyük bir önem kazanmıştır.

Resim 3.15. Auschwitz kampındaki bir kadın esirin kimlik fotoğrafları. Polonya, 1942-1945 arası. Kaynak: URL-15.

Sergi, ayrıca kurtulanların hikâyelerini ve tanıklıklarını da içerir, bu da ziyaretçilere kitaplardan öte, yaşanan bireysel trajedileri ve direnişi hissettirir. Müze, fotoğraflar ve diğer sergilenen materyallerle Auschwitz'in hafızasını gelecek nesillere aktarmayı amaçlar, böylece bu karanlık dönemin tekrar yaşanmaması için bir uyarı işlevi görür.

"Auschwitz. Çok Uzun Zaman Önce Değil. Çok da Uzak Değil." (Şalom gazetesi, arşiv haber,2017, URL-16) İsimli gezici sergi ise, dünyanın dört bir yanındaki kurum ve müzeden 700'den fazla orijinal nesne ve 400 fotoğrafı bir araya getirmiştir. Sergi, Auschwitz toplama kampının tarihini ve bu yerin insanlık tarihi üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Sergi, Auschwitz'in sadece tarihi bir olay olmadığını, aynı zamanda bugünün dünyası için de önemli dersler içerdiğini vurgular. Ziyaretçilere, soykırımın gerçekliklerini, kamptaki yaşam koşullarını ve burada yaşanan insanlık dışı muameleleri görsel ve anlatımsal materyallerle sunar. Bu sergi, soykırımın yalnızca geçmişte kalmadığını, hâlâ güncel ve önemli bir konu olduğunu hatırlatır ve toplumsal hafıza ile insan haklarına dair farkındalığı artırmayı amaçlar.

4. BELGESEL FOTOĞRAF İLE TUNCELİ MÜZESİNİ OKUMAK

4.1. Dersim Kışlasının Tarihi ve Dönüşümü

Kışla, askerlerin barınması, eğitimi ve görev hazırlığı ve bölgenin güvenliği için tasarlanan yapıdır. Genellikle askerlerin toplu olarak yaşadığı, yatakhaneler, eğitim alanları, yemekhane ve idari birimleri içeren kompleks bir tesisler olarak inşa edilmiştir. Kışlalar, yalnızca işlevsel yapılar olmaktan öte, devletin askeri gücünü ve otoritesini simgeleyen önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, askeri alanda gerçekleştirilen köklü reformlarla birlikte kışla yapıları da yeni devletin modernleşme ve disiplin anlayışını yansıtacak şekilde inşa edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasından sonra dönemi mimari özellikleri, ulusal kimlik arayışı, modernleşme çabaları ve batılılaşma süreci belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Özellikle kamu yapılarında görülen bu anlayış, Alman mimari etkileriyle harmanlanmıştır. Dersim kışlası da bu yapılar içerisinde yer almaktadır.

1935 yılında çıkarılan bir kanunla “Dersim” adı “Tunceli” olarak değiştirilmiş. Tunceli sınırları içerisinde bulunan Kalan Kasabası’nda, 1935 yılında, güvenlik gerekçesiyle kışla binalarının yapılmasına karar verilmiştir (Özcan-Dalkılıç, 2024). Bu dönemde “Mameki Kışlası” olarak bilinen bu kışla binasının tapu kayıtlarına göre Tunceli ili, Merkez, Moğultay Mahallesi, pafta 3, ada 290, 1’olu parselde 1935 yılında temeli atıldıktan sonra 1937 yılında inşası tamamlanmıştır. Dersim kışla binası Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yapılması ve kent merkezindeki ilk kamusal yapılardan biri olması bakımından ön plana çıkmaktadır. Kışla binası; “Erken Cumhuriyet Dönemi Yapısı” özelliği göstermesi nedeniyle Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 14.07.2005 tarih ve 142’nolu kararı ile II grup idari yapı olarak tescillenmiştir. Kent merkezinde kışla binası ile aynı dönemde yapıldığı bilinen bir diğer askeri karargâh yapısı, günümüzdeki adıyla Jandarma Kurmay Binbaşı Korhan Koç Askeri Gazinosu’dur (Özcan-Dalkılıç 2024). Bu yapılarla aynı dönemde Hozat, Nazmiye, Sin (Geyiksuyu) ve Ovacıkta benzer yapılardaki kışla binaları da inşa edilmiştir.

Resim 4.1. Sin (Geyiksuyu) kışlası. Mesut Özcan arşivi.

Dersim Kışlası'nın inşası, dönemin politik bağlamından bağımsız düşünülemez. 1935 tarihli Tunceli Kanunu ile Dersim bölgesinin idari yapısı yeniden düzenlenmiş, askeri ve sivil otoriteyi birleştiren sert güvenlik politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda inşa edilen kışla, bölgenin denetim altına alınması ve isyanların bastırılması amacıyla kullanılan araçlardan biri olmuştur. Bu tür yapılar, devletin merkezi otoritesini güçlendirme ve yerel halk üzerinde kontrol mekanizmaları kuran unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

38 Dersim Harekâtı sırasında, inşa edilmiş olan bu kışlalar stratejik bir üs işlevi görmüştür. Resmi kaynaklarda yer alan 1935 Tunceli Kanunu'na göre, 38 Dersim Harekâtı, Dersim bölgesindeki isyanların bastırılması ve devletin merkezi otoritesinin tesis edilmesi amacıyla gerçekleştirilen askeri bir operasyondur. Bu harekât, bölgedeki stratejik altyapıların ve askeri üslerin etkin bir şekilde kullanılmasıyla, yerel direnişin sistematik olarak kontrol altına alınmasını hedeflemiştir. Operasyonun planlanması ve yürütülmesinde, askeri birliklerin hızlı ve etkili bir şekilde bölgeye yerleştirmesi, lojistik destek ve malzeme tedarik süreçlerinin sağlanabilmesi açısından kışlaların sunduğu altyapı büyük önem taşımıştır. Dersim Kışlası ve benzeri yapılar, hem askerî barınma hem de eğitim, tatbikat ve operasyonel komuta merkezi olarak kullanılmış; bu sayede dağlık ve ulaşımın güç olduğu Dersim coğrafyasında, merkezi otoritenin güçlendirilmesi ve isyanın sistematik biçimde bastırılması sağlanmıştır. Böylece, 38 Dersim Harekâtı'nın yürütülmesinde kışlaların rolü, askeri strateji ve lojistik planlamanın başarısında belirleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır.

Dersim kışlasının inşasıyla birlikte kentleşmede bu yapı etrafında oluşmuştur. Şükrü Aslan, Bir mekanın toplumsal öyküsü yazısında *Tunceli'nin ilk yapılarından biri olan askeri kışlayı şöyle tanımlar: "Somut olarak mekânsal verilere ve olgulara baktığımızda, Dersim'in formel şehirleşmesinin bir tür kışlalaşma biçiminde tezahür ettiğini görüyoruz. Özellikle vilayetin kurulduğu dönemin imar hareketleri bu duruma işaret ediyor. Dolayısıyla, diğer şehirlerde daha çok endüstri ve eğitim mekânları olarak görülen kültürel miras, Dersim'de kışlalar, karakollar, köprüler ve okullar biçiminde karşımıza çıkar. Bu durum, şehrin mekânsal, sosyal, kültürel ve diğer yönlerden farklılığını anlatır."* Ayrıca, Alman sosyolog Max Weber'in kent çalışmalarında kullandığı *"Garnizon şehirleri"* terimine bir örnek olarak Tunceli'yi gösterir (Aslan, Birgün gazetesi,2021, URL-17). Max Weber'in "garnizon şehirleri" terimi, bir kentin askeri amaçlarla şekillendirilmiş toplumsal ve mekânsal yapısını ifade etmektedir. Bu tür şehirler, genellikle askeri garnizonların etrafında gelişen, merkezi otoritenin kontrolünü kolaylaştıran, mimari ve idari düzenlemeleriyle otoriter yönetim tarzını yansıtan yerleşim yerleridir. Tunceli, askeri varlığı ve bu varlığın tarihsel ve sosyal yapı üzerindeki etkileriyle Weber'in tanımına uygun bir örnek teşkil etmektedir.

Dersim kışlası 1949 yılına kadar askeri kışla binası olarak hizmet vermiş ve daha sonra Millî Savunma Bakanlığı kışlayı Maliye Bakanlığına devretmiştir. Yapı, kentteki memurların konut sıkıntısından kaynaklı olarak Maliye Bakanlığına devredilmesinin ardından bir dizi tadilatın geçmiş ve 1949'dan 2015 'lere kadar memur lojmanları ve konut olarak kullanılmıştır. Ancak ilerleyen zamanda kentteki konut artışıyla birlikte maddi geliri yüksek olan sakinler yapıyı terk ederek, yerlerini daha düşük gelirli memur ailelerine, maddi durumu düşük ailelere ve öğrencilere bırakmıştır. 2010 yılında yapının bir bölümünde çıkan yangın sonucu o alan kullanılamaz hale gelmiş ve yapının o bölümü, madde bağımlılarının mekânı olmuştur. Kışla binasının kent müzesine dönüştürülmesi kararı ise, 2014 yılında dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun Tunceli ziyaretinde duyurulmuştur. 2015 yılında yaklaşık 65 ailenin yaşadığı bina, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne Tunceli Müzesi olarak kullanılmak üzere tahsis edilmiştir. Yapı boşaltıldıktan sonra restorasyona alınmıştır. Aynı yıl kurulan Müze Danışma Kurulu, müzenin anlatımına binanın kendi hikâyesinden başlaması gerektiğini, yani ilin tarihinin en kritik dönemlerinin tanığı olan kışlanın öyküsünden çıkılması gerektiğini savundu. Kurul, ayrıca müzenin, bu coğrafyanın etnografik,

arkeolojik ve inançsal kültürünü ve geçmişini resmederek devam etmesi gerektiğini belirtir (Aslan, Birgüngazetesi, 2021, URL-17).

Bu süreç, Türkiye'de 2009-2015 yılları arasında yürütülen Çözüm Süreci'nin toplumsal ve politik atmosferiyle de doğrudan ilişkilidir. Devletin Kürt meselesini barışçıl yollarla çözme girişimi, Dersim gibi tarihsel açıdan hassas bölgelerde sembolik adımların atılmasını beraberinde getirmiştir. Kışlanın müzeye dönüştürülmesi, bu çerçevede, geçmişte travmatik olayların yaşandığı mekânların kamusal hafızaya kazandırılması amacı taşımaktadır. Aynı dönemde Tunceli Üniversitesi'nin adının Munzur Üniversitesi olarak değiştirilmesi (Resmi Gazete, 2016) ve Dersim'in tarihsel, kültürel mirasının görünür kılınmasına yönelik projelerin başlatılması da bu sürecin diğer örnekleri arasında yer almaktadır. Bu tür adımlar, hem yerel halkın taleplerine karşılık vermekte hem de devletin barış ve uzlaşma politikasının mekânsal izdüşümleri olarak değerlendirilmektedir.

Müzeye dönüştürme sürecinde, yapının tarihsel kimliğinin korunması, hem kültürel mirasın devamlılığı hem de toplumsal bellek açısından kritik bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Dersim Kışlası'nın tarihsel ve kültürel dönüşümü, yalnızca fiziksel bir restorasyon süreciyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda mekânın bir hafıza mekânı olarak yeniden yapılandırılması bağlamında da büyük önem taşımaktadır. Bu dönüşüm süreci, kışla binasının Dersim'in kentsel hafıza mekânlarından biri olarak korunmasını, tarihsel dokusunun sürdürülebilirliğini sağlamayı ve aynı zamanda yerel halkın kolektif belleğine hitap eden bir anlam dünyası oluşturmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla, bu mekânın müzeye dönüştürülmesi sürecinde, hem tarihsel kimliğin korunması hem de yerel halkın beklentilerinin dikkate alınması ve onayının sağlanması, katılımcı ve kapsayıcı bir kültürel miras yönetimi açısından son derece önemli bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dersim kışlası, Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi olarak 25 Aralık 2020 tarihinde ziyaretçilere açılmıştır. Ancak, müze anlatımına binanın kendi hikâyesinden başlanmaması ve ilin tarihinin kritik dönemlerinin vurgulanmaması, sunumda tarihsel boşluklar yaratmaktadır. Müzenin, kışla binasının geçmişine yer vermemesi, bu önemli işlevin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Kışla binasının dönüştürülme sürecinde yerel halkın görüş ve katılımının yeterince dikkate alınmamış olması, ayrı tartışma konusu olmuştur.

Dersim Kışlası'nın politik boyutu sıklıkla göz ardı edilmiş. Dersim 1938 Olayları gibi trajik süreçlerle ilişkili olan yapı, halkın hafızasında yalnızca kamusal bir mekân değil, aynı zamanda baskı ve denetimin sembolü olarak yer edinmiştir. Bu nedenle, yapının

yalnızca askeri ve mimari özellikleriyle değil, aynı zamanda toplumsal hafızadaki iziyle birlikte ele alınması, mekânın çok katmanlı anlamlarını görünür kılacaktır.

4.2. Mekânın Fiziksel Özellikleri

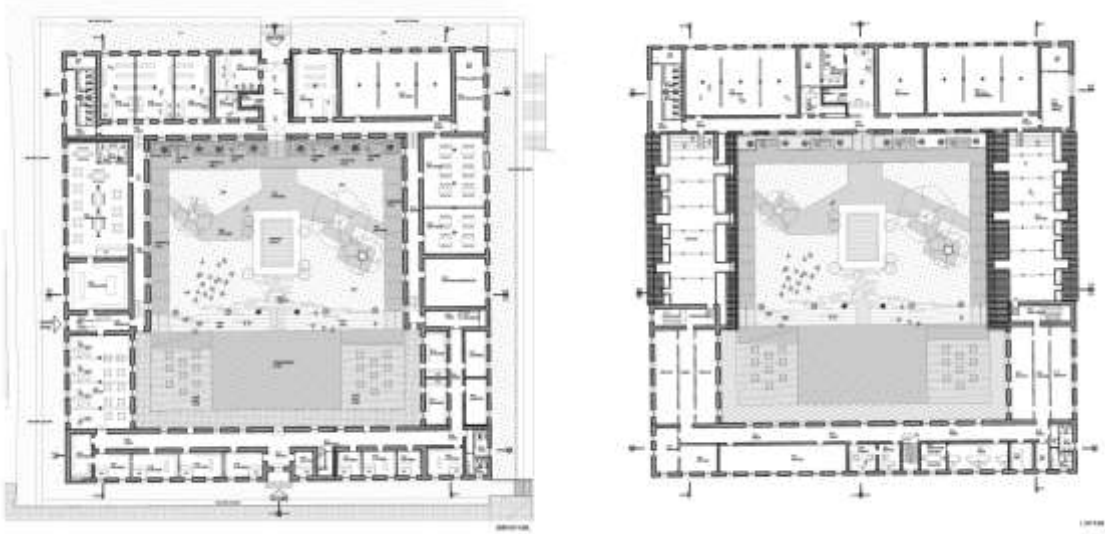
Dersim Kışlası, dönemin askeri yapılarının tipik özelliklerini taşıyan ve aynı zamanda tarihsel bir miras olarak önemli bir yere sahip olan bir yapıdır. İnşa edildiği dönemde, kışlanın mimarisi, geniş bir alanı kapsayan, fonksiyonel ve dayanıklı bir yapı olarak tasarlanmıştır. Binanın dış cephesi, sade fakat güçlü bir yapıya sahiptir. Taş duvarlar ve yüksek, düzgün hatlara sahip pencereler, dönemin askeri mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Bina, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin izlerini taşıyan belirgin yapısal özelliklere sahiptir.

İç mekân, askerlerin yaşamını ve eğitimlerini kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiş, geniş salonlar ve yatakhanelerle donatılmıştır. Özellikle iç mekânda, askerlerin barınma ve dinlenme alanları, yatakhane odaları ve eğitim alanları gibi alanlar şeklinde tasarlanmıştır. Tavanlar yüksek olup, odalar geniş bir şekilde inşa edilmiştir, bu da binanın askeri personelin ihtiyaçlarına uygun bir ortam yaratmıştır.

Yapının mimarisinde, dönemin modernleşme ve batılılaşma çabalarını yansıtan Alman etkileri görülen bu bina, kare formda olup yaklaşık 5.500 m²'lik bir alana yayılmaktadır. Yapının kuzey cephesi 3 katlı, doğu, batı ve güney cepheleri ise 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Binanın avlusu ise 1.800 m² büyüklüğünde içinde küçük bir süs havuzu olan özel bir formatta düzenlenmiştir. Sadece işlevsellik değil, aynı zamanda yapının dış görünümü de dönemin estetik anlayışına uygun olarak planlanmıştır. Dersim Kışlası, hem askeri hem de yapısal olarak, kentteki ilk kamusal yapılardan biri olma özelliği taşır ve şehirleşmenin erken dönemlerinden günümüze kadar önemli bir yere sahiptir.

Tunceli ili genel olarak engebeli bir coğrafyaya sahiptir. Binanın konumlandığı zemin de ilin geneline benzer şekilde kot farklılıkları barındırmaktadır. Bu kot farkları nedeniyle avlunun kuzey kısmı güney kısmından daha yüksekte konumlanmıştır. Bu iki yapı bloğu arasındaki geçiş avlunun ortasında yer alan basamaklarla sağlanmaktadır. Binanın doğu, batı ve güney blokları iki katlı iken kuzey bloğu bunlardan farklı olarak üç katlı olarak inşa edilmiştir. Konumlandığı zeminin eğimli olması nedeniyle bloklar arasında da

kot farklılıkları bulunmaktadır. Binanın katlar arasındaki ulaşımını sağlamak amacıyla sahanlıklı, iki kollu merdivenler kullanılmıştır (Özcan-Dalkılıç 2024).

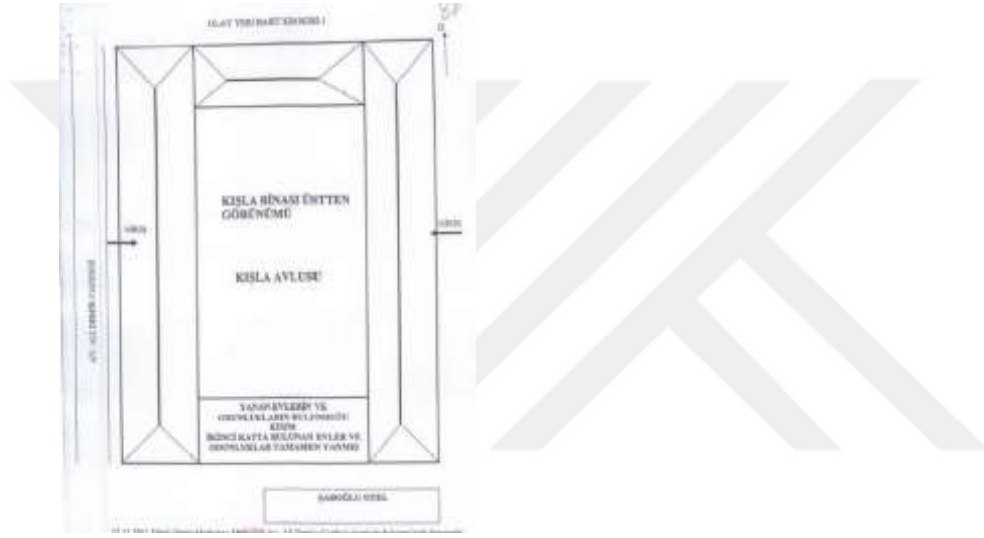
Resim 4.2. Tunceli müzesi proje planları. Tunceli müzesi arşivi.

Kışlanın inşasında yerel taşlar ve ahşap malzemeler kullanılmıştır. Bu malzemeler, yapının hem tarihî dokusunu korumakta hem de dayanıklılığı artırmakta önemli bir rol oynamaktadır. Kullanılan doğal malzemeler, zamanla birleşerek yapıya özgün bir karakter katmaktadır. Yapının bir kuzey ve biri de güney bölümünde olmak üzere iki ana kapıya sahiptir. Pencerelerinin büyük, yer yer geometrik şekiller kullanılması ve simetrik bir düzende olması yapıya ayrı bir estetik bir görünüm katmıştır.

Resim 4.3. Tunceli müzesinin kuzeyden genel görünümü. Tunceli müzesi arşivi.

Bina başlangıçta bir kışla olarak inşa edilmiş ve 1949 yılına kadar bu işlevini sürdürmüştür. Kentteki konut sıkıntısı nedeniyle aynı yıl içerisinde Maliye Bakanlığı'na devredilen yapı, bir dizi tadilatın sonra memur lojmanlarına dönüştürülmüştür. Bu lojmanlar zamanla maddi geliri düşük ailelerin ve öğrencilerin yaşadığı bakımsız bir yapı halini almıştır. 2010 yılında yapının bir bölümünde meydana gelen yangın, o bölümün kullanılmaz hale gelmesine yol açmış ve bu durum, yapının daha da bakımsız ve harabe bir görünüme bürünmüştür. 2015 yılında yaklaşık 65 ailenin yaşadığı bina, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne Tunceli Müzesi olarak kullanılmak üzere tahsis edilmiştir. Yapı boşaltıldıktan sonra restorasyona alınmıştır.

Resim 4.4. Tunceli müzesi krokisi. Tunceli müzesi arşivi.

Tunceli müzesinin iç mekânları, geleneksel askeri yapının fonksiyonelliğinden uzaklaşarak, müze olarak kullanılacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Geniş salonlar ve yüksek tavanlar, sergilerin rahatça sergilenmesine olanak tanıyacak şekilde restore edilmiştir. Müze, prehistorik dönemden günümüze kadar olan insanlık tarihinin yaşam serüvenini, bilgi metinleri, görseller, dioramalar ve canlandırmalarla anlatan altı farklı salondan oluşmaktadır.

Tunceli müzesi koleksiyonları 6 bölüm ve salondan oluşan bir seçkiye sahiptir:

- 1- Arkeoloji ve Sikke Bölümü
- 2- Etnografya Bölümü
- 3- Geleneksel Yöntemlerle Tarım ve Flora-Fauna Salonu
- 4- İnanç Kültürü Salonu
- 5- Taş Eserler Salonu
- 6- Erken Cumhuriyet Dönemi Eser Bölümü

Resim 4.5. Arkeoloji ve Sikke salonu. Tunceli Müzesi arşivi

Resim 4.6. İnanç salonu. Tunceli Müzesi arşivi

Müzede kullanılan aydınlatma sistemleri, doğal ışık kullanımını maksimize eden pencereler ve LED aydınlatmalar, sergilenen eserlerin en iyi şekilde görülmesini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Müze sergi salonlarının, kütüphane ve toplantı salonlarının yer aldığı komplike bir yapıya sahiptir. Müzenin avlusunda ise, yerel halkın günlük yaşamını ve geleneklerini anlatan taş eserler, heykeller ve arkeolojik buluntular sergilenmektedir. Avlu, ziyaretçilerin dinlenebileceği, etkinlikler düzenlenebileceği geniş bir açık alan sunmaktadır. Doğal çevreyle uyumlu olarak düzenlenen avluda, çeşitli peyzaj unsurları ve oturma alanları yer almaktadır. Avlu, müzenin iç mekânlarıyla bir bütünlük oluşturacak şekilde kullanılmakta olup, sosyal ve kültürel etkinliklerinin düzenlendiği bir alan olarak ta işlev görmektedir. *Müze binası, kent merkezinde bulunması dolayısıyla*

ulaşılabilirlik ve kolaylıkla halkla temas edebilme açısından fiziksel bir avantaja sahiptir. Müze, yerli ve yabancı ziyaretçilere açık bir mekândır (Taş, 2021, s.91).

Resim 4.7. Tunceli Müzesinin avlusu.Tunceli Müzesi arşiv

Resim 4.8. Müze avlusunda sergilenen mezar taşı. Tunceli Müzesi arşivi.

4.3. Bölgenin Tarihi, Kültürel ve Politik Bağlamı

Tunceli, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan, zengin tarihi, kültürel ve politik geçmişiyle dikkat çeken bir ildir. Bu bölge, hem doğal güzellikleri hem de tarihsel derinliği ile önemli bir yer tutar. Tunceli'nin tarihi, antik dönemlere kadar uzanır ve birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu buluntuların en eski çağa ait olanları:

Paleolitik Çağ: Pertek'te Yeniköy tarlaları alanında bu dönem ait geniş ve açık bir işyeri bulunmuştur. Çakmaktaşıdan yapılmış el baltası, kazıyıcılar ve yuvarlak bir çekiç burada ele geçen buluntulardır.(Kökten,1971)

Neolitik / Kalkolitik Çağ: Pulur (Sakyol) höyüğündeki ilk yerleşmeler Neolitik ya da İlk Kalkolitik dönemde olmuştur ve höyüğün XII-XIII. yapı katlarında Neolitik/İlk Kalkolitik Çağa ait çanak çömlek ele geçmiştir. (Koşay,1971,s.15-16)

Arkeolojik açıdan bakıldığında çeşitli buluntular veren bir alandır. *Dersim'de halen herhangi bir kazı çalışması yapılmamış höyük ve antik yerleşim alanları vardır ve buralarda yapılacak kazılarda çok sayı ve çeşitte buluntu ortaya çıkarılacağını düşünüyoruz* (E. Elpe, 2013, s.2). Aynı zamanda bölgede yapılan barajlar birçok tarihi yerleşimin sular altında kalmasına neden olmuştur.

Resim 4.9. Pulur höyüğünden çıkan kutsal ocak. Tunceli müzesi arşivi

Dersim, hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Cumhuriyet dönemi boyunca önemli bir kültürel ve siyasi merkez olmuştur. *Tarih boyunca birçok uygarlığın hüküm sürdüğü, bugünkü adıyla, Tunceli ve çevresi 1473 yılında Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmiştir. Bölge, 1847 yılında bugünkü Hozat ilçesi merkez olacak şekilde "Dersim Sancağı" ismiyle Erzurum ilinin sancağı ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra aynı bölge "Dersim Vilayeti" adını almıştır* (Harman, 2016). Bölgenin adı, "Dersim" olarak biliniyor ve bu ad, bölgedeki halkın kimliğiyle özdeşleşmiştir. 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı kanun ile 'Dersim' olan ilimizin adı özel "Tunceli Kanunu" çıkarılarak 'Tunceli' olarak değiştirilmiştir. 30 Aralık 1946 yılında il merkezi, eskiden Kalan kasabası olan şu andaki yerine alınmıştır.

Hozat Dersim merkez olarak on yıl Vilayet olmuştur. 1892 tarihinden sonra Dersim Sancağı hükümsüzleştirilmiştir. Böylece Dersim Vilayeti 1892’de ortadan kaldırıldı. Bu tarihten sonra Dersim Sancağı Vilayeti yeniden Harput Vilayetine bağlandı. Hozat merkezli Dersim’de bu defa da Mutasarrıflık oluşturulmuştur.

Tunceli'nin kültürel yapısı, bölgenin çok çeşitli etnik ve dini gruplara ev sahipliği yapmasından kaynaklanır. Dersim, Kürt, Alevi, Zazaca konuşan halkların yoğunlukla yaşadığı bir bölge olarak tanınmaktadır. Bu çeşitlilik, bölgedeki geleneksel yaşam biçimlerini ve inanç sistemlerini şekillendirmiştir. Tunceli halkı, zengin bir sözlü gelenek, halk müziği, dans ve folklor ile özdeşleşmiştir. Alevilik, bölgenin en belirgin dini inançlarından birisidir ve Alevi halkının ibadetlerini yerine getirdiği cemevi ve diğer dini mekânlar bölgeye özgü dini bir yapıyı oluşturur.

Tunceli'nin tarihi, yalnızca kültürel çeşitliliğiyle değil, aynı zamanda birçok toplumsal ve politik olayla da şekillenmiştir. *“Dersim, Osmanlı’dan Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar devletin bölgesel bekası için hep bir sorun olarak görülmüştür. Dersim’i zabt u rabt altına almak için Osmanlı 19. Yüzyılın son çeyreğinden (1877’den) itibaren Cumhuriyet’in kuruluşuna dek 11 askerî harekât düzenlemiş ve Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra da bu harekâtlar devam etmiştir”* (Tosun, 2020, s.145). Tunceli'nin yakın tarihi, 1937-1938 Dersim İsyanı, bölgenin modern tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. Dersim isyanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinde gerçekleşmiş ve devletin merkeziyetçi politikalarına karşı yerel halkın gösterdiği tepkinin bir ifadesi olmuştur. Dersim, etnik ve dini çeşitliliğiyle tanınan bir yerdi ve bu, Cumhuriyet'in homojenleşme çabalarıyla doğrudan çelişiyordu. İsyanın bastırılmasının ardından, Tunceli’de büyük bir nüfus hareketliliği yaşanmış, binlerce insan hayatını kaybetmiş ve yerinden edilmiştir. Bu olay, Tunceli halkı arasında derin izler bırakmış ve bölgenin sosyal ve politik yapısını derinden etkilemiştir. Günümüzde, Dersim İsyanı hâlâ bölge halkı ve Türkiye genelinde önemli bir tarihsel olay olarak anılmaya devam etmektedir.

Politik bağlamda ise, Tunceli, hem Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezî yönetimiyle hem de yerel halkıyla sürekli bir gerilim içinde olmuştur. Bölge, genellikle sol görüşlü ve sosyalist partilere geniş destek vermiştir. Bu politik eğilim, Tunceli'nin Türkiye genelindeki diğer illerden farklı olarak, kendi özgün politik kimliğini korumasına olanak tanımıştır. Günümüzde de yerel yönetimlerdeki farklılaşmalarla gündemdedir.

4.4. Tunceli Müzesi'nin Hafıza Mekânı Olarak Rolü

Dersim Kışlası, Tunceli'nin tarihsel ve kültürel hafızasında önemli bir yer tutan bir mekân olarak, hem fiziksel hem de toplumsal bağlamda kentsel hafıza mekânlarından biridir. Tarihsel süreçte, Dersim Kışlası'nın işlevi, yalnızca askeri bir merkez olmanın ötesine geçerek, şehrin kimliğini ve geçmişini şekillendiren önemli bir simge haline gelmiştir. Bu mekân, 1938 Dersim Harekâtı esnasında önemli bir karargâh ve askeri barınak kullanılmıştır. Bu özellikle 1938 Dersim Harekâtı ile ilişkilendirilmiş olup, bu dönemin simgesi olan bir hafıza mekânıdır. Dersim Kışlası, Tunceli'nin toplumsal hafızasında derin izler bırakmış bir yapıdır. 1938 Dersim Harekâtı ve sonrasındaki acı dolu süreçle özdeşleşmiş bu mekan, halkın hafızasında bir travma, ve bir hatırlama alanı olarak yer alıyordu. Ancak kışlanın önce lojman sonrasında Tunceli Müzesi'ne dönüştürülmesi, bu mekânın hafızasında önemli değişiklikler yaratmıştır.

Bir mekânın hafızası, o mekânla kurulan duygusal bağlarla şekillenir. Dersim Kışlası, yerel halk için yalnızca bir askeri bina olmanın ötesinde, trajedinin ve kayıpların simgesiydi. Bu yapının lojmana sonrasında müzeye dönüştürülmesi, geçmişin travmalarını ve şehrin acı dolu geçmişini hatırlama biçimini değiştirmiştir. Konut olarak kullanımda müzeye dönüştürülmesiyle, kışlanın askeri işlevi ve travmatik geçmişi bir anlamda uzakta bırakılmış, daha ziyade tarihsel bir sergi alanına dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, geçmişin karmaşıklığının ve derinliğinin görmezden gelinmesi, hafızayı basitleştirerek, mekânın orijinal anlamını zayıflatmıştır.

Mekânın hafızasında var olan yerel halkın yaşadığı toplumsal acıların yerini, çoğunlukla tarihe dair nesnel, geniş ve genelleyici bir anlatım almıştır. Bu da halkın, kendi geçmişiyle kurduğu bağın zayıflamasına yol açmış, mekânın ruhunu ve anlamını değiştirmiştir. Kışlanın, o karanlık günlerin tanığı olarak varlığını sürdürmesi, halkın hafızasında derin izler bırakmıştı; ancak müze olarak, bu anlamın yerini daha genel ve soyut bir tarihsel anlatı almış, binanın kendi tarihinde ve yapılış amacında yer alan özgün işlevi ve bağlamı göz ardı edilmiştir. Bu da halkın o mekânla olan duygusal bağını kırarak, geçmişin yalnızca bir tarihsel veri olarak algılanmasına neden olabilmektedir. Mekânın, geçmişin canlı tanığı olma özelliği, sergileme biçimi ve işlev değişikliği ile geriye doğru bir adım atmış ve bu da şehrin tarihsel belleğinde bir kopuşa yol açmış gibi görünmektedir.

Kentsel hafıza mekânı bağlamında, Dersim Kışlası, geçmişte yaşananları hatırlama, bu olayların toplumsal bellekte nasıl iz bıraktığını anlama ve bu izlerin günümüzdeki

kimlik üzerinde nasıl etkili olduğunu sorgulama noktasında kritik bir rol oynamaktadır. Dersim Kışlası'nın lojmana sonrasında Tunceli Müzesi'ne dönüştürülmesi, bu mekânın hafızasında kalıcı izler bırakmış olabilecek duygusal ve toplumsal bağları zayıflatmıştır. Müze, ziyaretçilerini geniş kapsamlı ve genel bir tarihsel yolculuğa çıkarırken, mekânın hafızasıyla bağlantılı olan kentin yakın tarihini tam olarak yansıtmakta eksik kalmaktadır.

4.5. Fotoğraf Üzerinden Tarihsel ve Toplumsal Okuma Teknikleri

Tarihsel fotoğrafların taşıdığı anlam katmanlarını ve bu görsellerin geçmişte yaşanan olayları ve sosyal dönüşümleri anlamamıza nasıl yardımcı olabileceğini detaylı bir şekilde incelemek için görsel analiz yöntemine başvurulur. Metodoloji olarak, görsel analizin yanı sıra semiyotik yaklaşımlardan da yararlanılmaktadır. *“Tarihte yaşanmış ve kulaktan kulağa aktarılmış bir olay ile görsellerle desteklenerek aktarılmış bir olay toplumlar ve kişiler üzerinde farklı etkiler bırakmaktadır.”* (Anık Gök, 2021, s.23) Sözlü aktarım, hikâyelerin zamanla değişmesine yol açarken, görsel destekler olayları somut ve kalıcı kılar. Bu farklı aktarım şekilleri, toplumsal ve bireysel algı üzerinde önemli etkiler bırakır. Belirli bir tarih dilimlerindeki fotoğrafları kullanarak, o dönemlerin sosyal yapısını ve kültürel dinamiklerini yorumlama çabası duygusal bağ kurmalarını ve o anları daha derinlemesine anlamalarını sağlar. Fotoğraflardaki detayların sadece yüzeydeki görüntüler olmadığını, aynı zamanda o dönemin insanların günlük yaşamlarına, sosyal statülerine ve dönemin politik olaylarına dair ipuçları taşıdığını göstermektedir. Bu şekilde, görsel tarih okuma teknikleri, geçmişe ayna tutarken, bugün için de çıkarımlar yapma imkânı sunmaktadır.

“Görsel malzemeler, tarih disiplininde yer alan her olayın ve olgunun daha anlaşılır olması konusunda fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda fotoğraf, bir duyguyu, düşüncüyü, olayı ve öyküyü anlatmak için kullanılan çok yönlü bir belgedir. Birçok paragraf ile anlatılan bir olay, sadece bir fotoğrafla da anlatılabilir”(Baykal, 2020, s.97) Bu durum, fotoğrafın, anlatılmak istenen hikâyeyi yoğunlaştırarak görsel bir biçimde sunma gücünü vurgular. Fotoğraflar, üzerlerinde taşıdıkları detaylarla ve kompozisyonlarıyla, söz konusu olayın veya durumun daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayan zengin bilgi kaynaklarıdır. Bu özellikleri sayesinde, tarihsel anlatılar içinde fotoğraflar, olayları ve dönemleri canlandırma ve daha geniş bir perspektiften gösterme rolünü üstlenir.

Bir fotoğrafa bakmak ve fotoğrafı okumak arasında fark vardır. Bakmak önce gelir. Bakarak, insanlar fotoğrafçıyı göz ardı edip fotoğraftan ne almak istiyorsa onu alırlar. Bir fotoğrafı okumak, genellikle ona kelimeler eklemektir.”(Kyvıg-Marty 2000 s.81) insanlar genellikle bakma eylemi ile fotoğraftan kendilerine ne hitap ediyorsa onu alırlar. Ancak bir fotoğrafı okumak, ona daha derinlemesine bir anlam katmayı, genellikle ona kelimeler ekleyerek, içerikle doldurmayı gerektirir. Fotoğrafın yüzeysel görüntüsünün ötesine geçip, daha kapsamlı bir anlayış sağlar. Fotoğraf okuması, fotoğraftaki kişiler, giysiler, davranışlar, ruh halleri, olaylar ve mekânlar gibi unsurları yorumlama ve gerçekleri anlama yöntemidir. Bir fotoğraf, temsil ettiği anlamların ötesinde başka yorumlar da sunabilir ve bu yorumlar çeşitli okumalar sorularla ortaya çıkar. Bu süreç, anlamın ve içeriğin tutarlılığını sağlar. Levent Duranlı, *fotoğrafın vermek istediği mesajı ortaya çıkarmak, yorumlama işlemi sırasında gerçekleşmektedir.”* (Baykal, 2020, s.110) şeklinde belirtmektedir. Henri Cartier-Bresson ise *“ad yada başlıklara, fotoğrafın açıklamasına şiddetle karşı çıkar. Fotoğrafın kendi başına kelimeler olmaksızın var olması gerektiğini savunur”* (Kyvıg-Marty 2000 s.81). Bu yaklaşım, görsel tarih okumaları veya görsel analiz yöntemleriyle değerlendirildiğinde, fotoğrafa dair bilgilerin bir hikâye kurmada gerçekliği artırmasına yardımcı olur. Ancak bu durum, fotoğrafçının o anı nasıl deneyimlediğine ve duygularına dair eksikliklere yol açabilir, çünkü fotoğrafın kendi kendine konuşmasını bekler.

Her bir fotoğraf, içinde saklı siyasi, kültürel ve ekonomik öğeler taşır. Bu öğeler, fotoğrafın çekildiği dönemin toplumsal dinamiklerini yansıtır. Bir fotoğrafın ne zaman ve ne amaçla çekildiğini doğru bir şekilde yorumlamak büyük önem taşır. Bu yüzden, fotoğrafın çekildiği zamanın tarihi ve sosyal bağlamını kavrayabilmek adına, o döneme ait yazılı kaynaklardan faydalanmak zorunludur. Bu, fotoğraftaki kişilerin ve durumların objektif bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlar. Fotoğrafın ne kadar güvenilir bir tarihsel kaynak olduğunu anlamak için, çekildiği dönemin koşulları hakkında bilgi toplamak şarttır. Bu tür bir analiz, fotoğrafın tarihsel belge olarak ne derece değerli olduğunu belirler ve geçmişe dair sağladığı bilgilerin doğruluğunu sınamamıza yardımcı olur.

“Görsel tarih, yazılı kayıtların örtülü kalan kısımlarını açığa çıkarır” (Baykal,2020,s.119) Bu, fotoğrafların ve diğer görsel malzemelerin, geçmişe dair anlatıları daha zengin ve çoğu zaman daha doğru bir şekilde sunmasına olanak tanır. *“Fotoğrafın dilini kullanmak, tarih havuzuna hem niceliksel hem de niteliksel katkılar*

sunabilir. Dolayısıyla fotoğraf ile tarihin buluşması kaçınılmazlığını korumakta ve görsel tarih disiplininin ana olguları haline gelmektedir. Nitekim tarihsel bilgiler metinleri destekleyen fotoğraflarla elde edildiğinde, tarihsel gerçekliğin ortaya çıkması ve kabul edilmesi mümkündür. Bu bağlamda tarihi görselleştirmek, belli bir dönemin haritasını çıkarmakla eş anlamlıdır. Tek tek biraya gelen fotoğraflar, bir olaya veya döneme tanıklık edebilmektedir” (Baykal,2020,s.120).

Fotoğraflar, geçmişin izlerini açığa çıkararak tarihsel anlatıları güçlendiren önemli belgelerdir. Her kare, çekildiği dönemin toplumsal, kültürel ve politik bağlamını yansıtarak, geçmişe dair daha derinlemesine bir bakış sunar. Fotoğrafların tarih yazımında kullanılması, yazılı belgelerle desteklendiğinde, tarihsel gerçekliği daha bütünlüklü bir şekilde kavramamıza olanak tanımaktadır. Böylece, fotoğrafın sunduğu çok katmanlı tarihsel perspektif, Tunceli Müzesi’nin görsel tarihçesinde geçmişin izlerini ortaya çıkaran kapsamlı bir yolculuk yapma imkânı tanımaktadır.

4.6. Tunceli Müzesi’nin Görsel Tarihçesi: Zaman İçerisinde Bir Yolculuk

Bu bölümde, Tunceli Müzesi’nin, geçmişten günümüze uzanan hikâyesini gözler önüne seren belgesel fotoğraflar sunulmaktadır. Her bir kare, Dersim Kışlası olarak bilinen bu tarihi yapının inşasından itibaren, müze haline dönüşene dek geçirdiği evreleri, müze hali, içinde yaşamış ailelerin günlük yaşantılarından kesitler ve bu mekânın sosyal hafızadaki yerini belgeleyen anlar içermektedir.

Henry Ford’un, *“Ne kadar geriye bakarsanız, o kadar ileriye görebilirsiniz”* (Kyving-Marty,2000 s.2) sözü geçmişin bilgeliğinin ve tecrübelerinin geleceği anlamada ne kadar kritik olduğunu vurgular. Ford bu ifadesiyle, geçmişin sadece bir hatıra olmadığını, aynı zamanda geleceğe ışık tutan bir rehber olduğunu belirtmektedir. *“Kendi geçmişinde kopmuş bir halk ya da sınıf, seçmede ve eyleme geçmede tarih içinde kendini yerini bulmuş bir sınıf ya da halktan çok daha az özgürdür”* (Berger, 2011, S.33) Bu kopukluk, hem kolektif hafızanın zayıflamasıyla hem de kültürel ve toplumsal bağların zedelenmesiyle sonuçlanır. Fotoğraf, geriye bakma sürecinde bu kopuklukları veya kesintileri belgeleyen bir araç olarak, zamanın ve mekânın hikâyesini anlatan sessiz tanıklar gibidir. Her kare, kaybolan bir hikâyenin parçasını yeniden ortaya koyarken, toplumsal belleğin izlerini takip etme fırsatı sunar. Kışla zamanında çekilmiş fotoğraflar, bina içerisinde gerçekleşen olayları ve insanların yaşam tarzlarını, duygusal derinlikleri ve

tarihi olayların bireysel hayatlara yansımalarını gözler önüne sererken, müze olarak kullanılmaya başlandığı döneme ait görüntüler, mekânın nasıl bir kültürel dönüşüm geçirdiğini aktarır.

Bu çalışma, *yanıbaşımızdaki tarihle ilgili çalışmalar yapmak, çeşitli güncel durumlarla baş etmeye yardımcı olabilen bir düşünce biçimini destekler*” (Kyving-Marty, 2000, s. 7) Yanıbaşımızdaki Tunceli Müzesi'nin kentsel hafıza mekânı üzerinden kentin tarihini anlamayı ve anlatmayı, aynı zamanda bireylerin, toplumların ve tarihin görsel bir arşivi olarak nasıl işlev gördüğünü vurgulamaktadır. Fotoğraflar aracılığıyla, bu mekânın geçmişten günümüze hafızamızda nasıl bir yer ettiğini ve toplumsal hafıza üzerindeki etkilerini keşfetme fırsatı sunmaktadır.

Bu görsel yolculuk, Tunceli Müzesi'nin ve onun kentsel hafızadaki rolünün, somut ve görsel bir anlatımı ortaya koymaktadır. Her fotoğraf karesi, bu tarihi mekânın hikâyesini daha iyi anlamamıza ve geçmişle bağ kurmamıza olanak tanıyacak değerli bir penceredir.

Fotoğraf aracılığıyla müzenin bir hafıza mekânı olarak okunması:

4.6.1. Cumhuriyet Dönemi Kışla

Resim 4.10. Tunceli merkezde yapılan ilk köprüler. Cengiz Annak arşivi.

Tunceli de şehirleşme kışlalar, köprüler ve okullar gibi yapılarla öne çıkıyor. Bu yapılar, bölgenin tarihsel ve sosyal dokusunu şekillendiren önemli unsurlar olarak dikkat çekiyor. 1935 yılında İsmet İnönü'nün doğuya yaptığı bir gezi sonrasında, Ankara'ya döndüğünde "*Şark Raporu*" başlığıyla hazırladığı rapor hazırlamış ve Dersim bölgesinin

ıslahına yönelik projenin ne olacağını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, 1935'te Tunceli Kanunu resmi gazetede yayınlanarak Tunceli ilinin kurulduğu ve ilin Elazığ'dan bir korgeneral tarafından yönetileceği açıklanmıştır. 1936'da Korgeneral Abdullah Alpdoğan, Tunceli Valisi ve Komutanı olarak görevlendirilmiş ve geniş yetkilerle donatılmıştır. Bu yetkiler arasında vali, komutan, hâkim ve savcı gibi görevler bulunmakta; ayrıca TBMM onayı olmaksızın idam kararı verebilme yetkisi de Alpdoğan'a verilmiştir. Abdullah Alpdoğan, Tunceli'de yollar, köprüler, kırsallar ve karakollar inşa ettirerek, bölgede devlet otoritesini sağlamayı amaçlamıştır. (Sertel, 2012, s.9)

Resim 4.11. Dersim kırsasının temel atma töreni. 1936, Vernakular, Tunceli Müzesi arşivi

Dersim merkezinde, o dönemde Kalan Kasabası olarak bilinen bölgede, güvenlik gerekçesiyle bir kırsal binası inşa edilmiştir. Erken Cumhuriyet dönemi mimarisinin önemli örneklerinden biri olan bu yapının temelleri 1936 yılında atılmış ve inşası 1937 yılında tamamlanmıştır. Binanın tasarımı, dönemin şehircilik ve askeri yapı anlayışı doğrultusunda Alman mimarisinde esinlenerek gerçekleştirilmiştir.

Temel atma törenine ait bir fotoğraf karesi (Görsel 4.1.2) incelendiğinde, törene dair dikkate değer bazı unsurlar göze çarpmaktadır. Fotoğrafın sağ üst köşesinde bir kurban kesimi gerçekleşirken, aynı karede, modern giysiler içinde, elinde mala tutan bir kadının arkadan görüldüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca, sık bir askeri üniforma giymiş ve üst düzey bir rütbeye sahip olduğu anlaşılan bir asker fotoğraf karesinde yer almaktadır. Sol üst köşede ise bir Türk bayrağı dikili olup, çevresinde muhtemelen yerel halktan

bireyler bulunan figürler yarım şekilde kadrāja girmektedir. Fotoğraftaki üniformalı askerin bir Alman subayı olduğu, modern kıyafetli kadının ise onun eşi olduğu bilinmektedir (Öncel, 2024).

Resim 4.12.Dersim'in kanaat önderlerinin idama götürülmesi.Vernacular. Kaynak:URL-18

“Kışla binasının yapımına başlandıktan sonra 15 Kasım 1937’de aralarında Seyit Rıza’nın da bulunduğu Dersim’in kanaat önderlerinden yedi kişi, Elazığ Buğday Meydanı’nda idam edilmişlerdir” (Url-19, 2021). Bu olaydan birkaç ay sonra, kışla binasının imarının bitimine de tekabül eden, kent tarihinde en büyük kırma ve sürgüne neden olan, Dersim Harekâtı başlamıştır.

Resim 4.13. 1938 Dersim Harekâtında askerler ve yerel halk. 1938 Vernacular.

“Dersim Harekâtı; Ulus ve ulus-devlet oluşumu sürecinde tebaadan yurttaşa, yerelden ulusala, dinselikten laikliğe, feodal toplumdan kapitalist topluma doğru yaşanan dönüşümde ulusal devlet anlayışı; Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun sosyal, kültürel, dini ve aşiret yapısı ile çelişmiş buna bağlı olarak Dersim Bölgesi’nde isyan çıkmıştır. Bu isyan Dördüncü Umum Müfettişliği ve Üçüncü Ordu Müfettişliği’nin katılımıyla bastırılmıştır. Fakat devletin, 1930’lu yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya uyguladığı politikanın fazla sertlik yanlısı olduğu özellikle isyanları bastırırken gereğinden fazla güç kullanıldığı şeklinde eleştirilmektedir” (Doğan, 2012, s.168). Dersim’de 1937-1938 yıllarında gerçekleşen Harekât neticesinde sayılar hakkında birçok iddia bulunurken yaygın kanı olarak 11.683 kişi göçe tâbi tutulurken, 1.401 kişi öldürülmüştür.

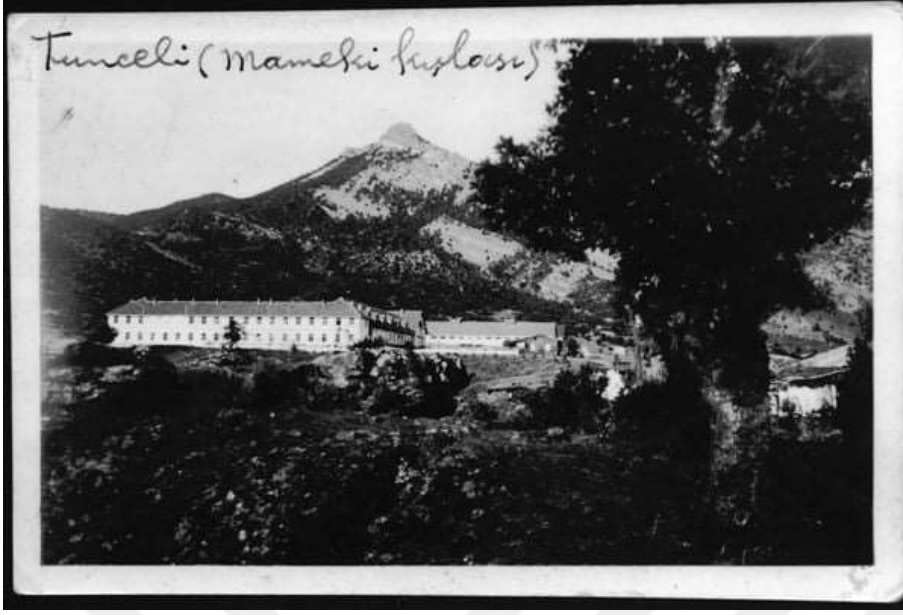

Atatürk imzalı, "26.VIII.1938" tarihli, "3. Ordu Manevrası Hatırası-Tunceli" yazan madalyanın ön ve arka yüzü.

Resim 4.14. Mesut Özcan koleksiyonu.

Askerler, Dersim Harekâtı'na katıldıkları için resim 4.14'te görülen madalya ile ödüllendirilmiştir. Dersim Harekâtı, bölgedeki askeri kışlalarla doğrudan ilişkili bir süreç olarak değerlendirilmelidir. 1937-1938 yıllarında gerçekleştirilen harekât sırasında, bu yapılar sadece askeri birliklerin yerleştirildiği alanlar değil, aynı zamanda operasyonların planlandığı ve yürütüldüğü merkezler olmuştur. Dersim halkına yönelik şiddet olayları, zorla yerinden edilmeler ve geniş çaplı kayıplar, bu askeri varlığın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel bağlam içinde değerlendirildiğinde, kışlaların yalnızca güvenlik amaçlı yapılar olmadığı, aynı zamanda bölgedeki demografik ve sosyopolitik dönüşüm sürecinin araçlarından biri haline geldiği görülmektedir.

Resim 4.15. Kışla binası ve yakın çevresi, 1945, Vernacüler

Kışlanın inşasına ve genel görünümüne dair mevcut fotoğraflar bulunmakla birlikte, 1950 yılına kadar burada yaşananları gösteren herhangi bir görsel kayda rastlanmamaktadır. Söz konusu eksiklik, yalnızca bir belgesel boşluk olarak değerlendirilmemeli, aynı zamanda kasıtlı bir sessizliğin izleri olarak da ele alınmalıdır. İlgili döneme ait görsel kayıtların bulunmaması, bu mekânda gerçekleşen olayların bilinçli bir biçimde görünmez kılınmak istendiğine işaret edebilmektedir. Belgelenmemiş bir geçmiş, yalnızca bir veri eksikliği değil, aynı zamanda unutulmaya veya unutturulmaya çalışılan kolektif bir hafızanın göstergesi olarak da değerlendirilebilir.

Resim 4.16. Tunceli merkezin 1950 yıllarında genel görüntüsü. Vernacular

Dersim Kışlası, 1937-1938 yıllarında gerçekleştirilen askeri harekât sırasında önemli bir rol oynamıştır. Bu harekâtın ardından, askeri operasyonların sona ermesi ve bölgedeki güvenlik durumunun kontrol altına alınmasıyla birlikte, kışlanın askeri amaçlı kullanımına ihtiyaç azalmıştır. Ayrıca, kentte yaşanan konut sıkıntısı nedeniyle, 1949 yılında kışla binası Maliye Bakanlığı'na devredilerek lojman olarak kullanılmaya başlanmıştır. Resim 4.16'da Dersim kışlasıyla birlikte günümüzdeki adıyla Jandarma Kurmay Binbaşı Korhan Koç Askeri Gazino binası ve cami dönemin göze çarpan yapıları olarak görülmektedir. Aynı zamanda nizami şekilde yer eden küçük yapılarda lojman olarak tasarlanmıştır. Tunceli'deki kentleşme, bu yapılar etrafında şekillenmiştir.

4.6.2. Kışlada sivil hayat

Resim 4.17. Eski ovacık yolu ve kışla binası. Vernacular, 1970

Kışla, inşa edildiği dönemde devletin bölgedeki otoritesini pekiştirmek ve egemenliğini güçlendirmek amacıyla stratejik bir yapı olarak kullanılmıştır. 1938 Dersim Harekâtı sırasında askeri bir üs işlevi üstlenmiştir. Harekâtın tamamlanması ve bölgedeki

devlet kontrolünün tesis edilmesiyle birlikte, kışlaların askeri açıdan önemi azalmış ve bu yapılar farklı amaçlarla değerlendirilme sürecine girmiştir.

Bu bağlamda söz konusu yapı, çeşitli tadilatlardan geçirilerek memur lojmanı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece, uzun yıllar askerî işleviyle anılan kışla, sivil yaşama açılarak yeni bir kimlik kazanmıştır. Memur ailelerinin yerleşimiyle birlikte bina, yalnızca fiziksel dönüşüme uğramakla kalmamış, aynı zamanda kolektif hafızası da değişime maruz kalmıştır. Daha önce disiplin, emir-komuta zinciri ve devlet otoritesinin hâkim olduğu bu mekân, zamanla gündelik hayatın dinamikleri doğrultusunda farklı bir sosyal yapıya ev sahipliği yapmıştır.

Memur aileleri, mekânda geliştirdikleri gündelik pratikler, sosyal etkileşimler ve bireysel deneyimlerle kışlının belleğini yeniden inşa etmiştir. Böylece, başlangıçta askerî bir yapı olarak inşa edilen bu bina, zaman içinde sivil yaşama entegre olarak yeni bir hafızaya sahip olmuş ve toplumsal dönüşümün mekânsal yansımalarından biri hâline gelmiştir.

Resim 4.18. Kışlada yaşayan memur aileler. 1973 Fuat Gök aile albümü

Resim 4.19. Kışlada yaşayan gençler kışla binasının yanındaki kayalıklarda verdikleri poz. Ayhan Derman aile albümü.

Bu poz, mekânın çevresiyle kurulan aidiyet ilişkisinin görsel bir yansımasıdır. Gençlerin poz verme biçimi ve fon olarak seçilen doğal yapı, askeri geçmişten farklı olarak özgürlük, birliktelik ve yerleşme duygularını temsil eder. Bu tür fotoğraflar, geçmişteki disiplin ve gözetim unsurlarının yerine sivil aidiyetin geçtiğini belgeleyen hafıza kayıtlarıdır.

Resim 4.20. Kışla binasının yanındaki yazlık sinema sahnesinin önünde fotoğraf çeken kışlalılar. Ayhan Derman aile albümü.1980

Duvara yazılmış "Tunceli Hatırası" yazısı, bireysel hafızanın kamusal alanda iz bırakma biçimlerinden biridir. Sinema gibi kolektif eğlence alanlarının yer aldığı bu sahne, militarist işlevden uzaklaşmış bir kışla deneyiminin, yeni sosyal aidiyet biçimleriyle nasıl şekillendiğini göstermektedir. Görsel, hafızanın mekânla nasıl kurulduğuna değil, aynı zamanda mekâna nasıl kazındığına da işaret etmektedir.

Facebook'ta yer alan "Kışlalılar" grubu, askeri amaçlı kullanımı sona eren kışla binalarında yaşamış memur ailelerinin çocukları tarafından oluşturulmuş bir topluluktur. Bu isimlendirme, kışla lojmanlarında büyüyen nesillerin ortak hafızasını yansıtmakla kalmayıp, mekânın sivil hayata geçiş sürecini de gözler önüne sermektedir. Grup üyeleri, sosyal medya üzerinden bir araya gelerek çocukluk anılarını, kışladaki günlük yaşamlarını ve mekânın geçmişteki toplumsal işlevini paylaşarak ortak belleği yaşatmaktadır.

Resim 4.21. Kışlada yaşayan memur aileler. Haydar Aggöl aile albümü.

Fotoğraf, binanın dış avlusunda bir araya gelen kadınlar ve çocukları göstermektedir. Kadınların mekânın kamusal yüzünde rahatça görünür olmaları ve çocuklarla birlikte poz vermeleri, kışla mekânının gündelik yaşama ne ölçüde içkin hâle geldiğini yansıtır. Bedenlerin rahatlığı, çocukların doğal duruşları ve arka plandaki yıpranmış yapı, geçmişin askeri disipliniyle çelişen bir sivil hafıza pratiğine işaret eder. Bu tür görseller, mekânın sivil belleğe geçiş sürecinde, gündelik deneyimin nasıl belirleyici olduğunu belgelemektedir.

Resim 4.22. Haydar Aggöl ve kardeşi. Haydar Aggöl aile albümü.1986

İki kardeşin poz verdiği bu fotoğraf, kışla mekânının artık yalnızca bir barınma alanı değil, gündelik yaşamın sıcaklığıyla bütünleşmiş bir ev içi ortamına dönüştüğünü yansıtır. Arka planda görülen koltuk (çekyat), 1980’li yıllarda birçok evde kullanılan, hem oturma hem yatma işlevi gören pratik bir mobilya örneğidir. Bu detay, mekânda sürdürülen hayatın sade ama işlevsel pratiklerle kurulduğunu; mekânın askeri geçmişinden uzaklaşıp gündelik eşyalar aracılığıyla nasıl sivil bir yaşama büründüğünü gösterir. Kardeşlerin oturma düzeni ve fotoğrafın iç mekân estetiği, bireysel hafızanın sıcak, ev içi imgelerle nasıl inşa edildiğini belgelemektedir.

Resim 4.23. Kışlada yaşayan ailelerin çocuklar. Mesut Özcan arşivi. 1980-1983

Kışla avlusunda bir araya gelen çok sayıda çocuğun varlığı, bu yapının yalnızca bir konut alanı değil, aynı zamanda yoğun nüfuslu bir sosyal yaşam mekânı olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Çocukların dönem koşullarına kıyasla temiz ve düzenli giyimli olmaları, burada yaşayan memur ailelerinin görece istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olduklarını ve gündelik hayatın refah düzeyinin belirli bir standarda eriştiğini ima etmektedir. Aynı zamanda bu sahne, kışla mekânının geçmişteki askeri işlevinden uzaklaşarak çocukluk hafızasının, oyun alanlarının ve kolektif yaşamın parçası hâline geldiğini belgelemektedir.

Resim 4.24. Kışla binasının kış aylarında dışardan görünümü. 1980-1983 Mesut Özcan arşivi.

Resim 4.25. Kış ayları kışla avlusu. Engin Benli arşivi.2008

Tunceli, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alır ve tipik bir karasal iklimin egemenliği sürmektedir. Coğrafi olarak, Munzur Dağları'nın eteklerinde konumlanmış olup, dağlık ve engebeli arazi yapısı nedeniyle yerleşimler dağınık bir şekilde oluşmuştur. Kış ayları oldukça soğuk ve kar yağışlı geçerken, yazlar sıcak ve kurak olmaktadır. Ekonomik olarak ise, engebeli araziler nedeniyle tarım ve hayvancılık, bölge halkının ana geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Tunceli Munzur Vadisi Milli Parkı gibi doğal güzellikleri ile çevrelenmiş, hem biyolojik çeşitlilik hem de kültürel miras açısından zengin bir yapıya sahiptir. Tunceli'nin bu coğrafi koşulları, hem yaşam tarzını hem de bölgenin doğal hayatını şekillendirmekte büyük bir rol oynamaktadır.

Resim 4.26. Kışla binasında yeni yıl kutlaması. Engin Benli aile albümü. 1985

Resim 4.27. Kışla avlusunda orada yaşayanların kestiği kurban. Umut Yollu aile albümü.1990-1991

Resim 4.28. Kışlada yaşayan aileler. Olcay Çetinkaya aile albümü.

Resim 4.29. Kışlada yaşayan aileler. Engin Benli aile albümü. 1985

Kışla koridorunda birlikte poz veren kadınlar ve yerde hamur hazırlığı yapan bir kadın, mekânın gündelik üretimle birlikte nasıl yeniden tanımlandığını göstermektedir. Görselde yer alan halı, ekmek teknesi ve plastik leğen gibi nesneler aracılığıyla, ev içi emeğin kamusal alana taşınmakta olduğu ve bu yolla mekânın kolektif olarak dönüştürülmekte olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel olarak eril bir temsiliyet taşıyan bu yapının, kadınların etkin varlığıyla zamanla dişil bir hafıza mekânına evrildiği gözlemlenmektedir. Böylece, kışla yalnızca mimari değil; toplumsal cinsiyet bağlamında da dönüşüm geçirmektedir.

Resim 4.30. Olcay Çetinkaya aile albümü.

Kışlada çekilen aile fotoğraflarının büyük çoğunluğu, mekânın sivilleşme süreciyle birlikte kazanmış olduğu yeni kimliği gündelik yaşam üzerinden görünür kılmaktadır. Gerek kadın-erkek ve çocuk figürlerinin birlikte kadrajlandığı grup fotoğraflarında, gerekse iç mekânlarda çekilmiş samimi pozlarda görülen detaylar –örneğin koltuk, halı veya çiçek desenli perdeler– bu alanların artık birer "ev" olarak içselleştirildiğini ve askeri geçmişten koparılıp evcilleştirildiğini göstermektedir. Özellikle kadınların ve çocukların belirgin bir şekilde görünür olduğu bu sahneler, kışlanın eril geçmişinin yerine dişil, kapsayıcı ve çok sesli bir hafızanın yerleştiğine işaret etmektedir.

Resim 4.31. Kışlada doğum günü kutlaması. Engin Benli aile albümü. 1988

Dersim Kışlası, memur lojmanlarına dönüştürüldükten sonra, içinde yaşayan memur ailelerinin aile albümlerine göz atıldığında; giyim kuşam, kutlamalar ve yaşam tarzları incelendiğinde, ekonomik durumlarının iyi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 1990'lı yıllarda bölgede yaşanan siyasi olaylar, şehrin dinamiğinde ciddi değişikliklere yol açmıştır. Bu dönemde OHAL ve sıkıyönetim koşulları köy boşaltmaları, kırsal kesimdeki insanları kent merkezine veya diğer illere göç etmeye zorlamıştır. Bu göç dalgasıyla birlikte kent merkezinde konut sıkıntısı baş göstermiş, işsizlik oranlarının artması nedeniyle kent nüfusunun büyük bir kısmı başka illere göç etmek durumunda kalmıştır. Kentin değişen dinamiği nedeniyle kışla binası da etkilenmiş, konut ihtiyacını karşılamak amacıyla kentte birçok yeni bina inşa edilmiştir. Kışla binası, başlangıçta ekonomik durumu görece daha iyi olan kesimler tarafından tercih edilirken, göç sürecinin ilerlemesiyle birlikte ekonomik açıdan daha dezavantajlı memur aileleri, düşük gelir grubuna mensup bireyler, kırsal kesimden göç edenler, yaşlılar, öğrenciler ve bekârlar gibi çeşitli toplumsal gruplar için bir yaşam alanına dönüşmüştür.

Resim 4.32. Engin Benli arşivi.2007

Resim 4.33. Kışla binasının batı cephesi. Engin Benli Arşivi.2007

Resim 4.34. Kışlanın dışardan görünümü. Serpil Polat arşivi.2013

Kışlanın iç avlusuna yerleştirilmiş saçtan barakalar, mekânın fiziksel ve sembolik çöküşünü belgelemektedir. Bu geçici yapılar, mekânın yalnızca bir konut olarak değil, aynı zamanda sosyoekonomik yoksunluğun ve mekânsal belirsizliğin de sahnesi hâline geldiğini göstermektedir. Fotoğraf, mekânda süregelen yoksulluğun kalıcılaştığını ve yaşam pratiklerinin zamanla daha kırılgan bir yapıya büründüğünü ortaya koymaktadır.

Resim 4.35. Kışlanın koridoru. Serpil Polat arşivi.2013

Kışla koridorunun karanlık ve dar yapısı içinde elinde kuş tutan bir genç kızın varlığı, gündelik hayatın estetik bir karşı duruş biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Loş ışık ve uzayan perspektif, mekânın hem yalnızlığı hem de sıkışmışlığını yansıtmaktadır. Bu

fotoğraf, mekânın mimari ağırlığına karşın bireysel varoluş alanlarının nasıl yaratıldığını belgelemektedir.

Resim 4.36. Kışlada yaşayan aileler. Serpil Polat Arşivi.2013

Mekânın iç bölümünde çekilen bu karede, yaşlı bir adamın sade ve eski eşyalarla döşenmiş bir odada oturmakta olduğu görülmektedir. Odada bulunan tüplü ocak, halı, duvar saatleri ve dini objeler, yaşamın asgari koşullarda sürdürülmekte olduğunu ve mekânın artık aidiyetten çok hayatta kalma alanına dönüştüğünü göstermektedir. Fotoğraf, bireysel belleğin kolektif çöküş karşısındaki yalnızlığını temsil etmektedir.

Resim 4.37. Kışlanın avlusunda bostan yetiştiren ve burada yaşayan bir kadın, Serpil Polat arşivi. 2013

Görselde, kışlanın avlusunda toprakla uğraşmakta olan bir kadının gündelik emeği yer almaktadır. Çevredeki derme çatma yapılar ve evsel eşyalar, mekânın yoksunluğunu yansıtırken, aynı zamanda yaşamın üretimle sürdürüldüğünü göstermektedir. Kadının toprağa yönelimi, mekânı sadece barınma alanı değil, aynı zamanda yaşama tutunma ve direnç geliştirme zemini hâline getirmektedir.

Bu sahne, kışlanın militarist geçmişine karşılık, dişil emeğin mekâna kattığı dönüştürücü gücü ortaya koymaktadır. Gündelik beden emeği, hafızanın sadece hatırlama değil, yaşama ve üretme yoluyla da kurulduğunu göstermektedir.

Resim 4.38. Kışlada gelin alma merasimine katılan genç kadın. Serpil Polat arşivi. 2013

Resim 4.39. Kışlada gelin alma merasimi. Serpil Polat arşivi.2013

Yukardaki fotoğraflar, kışla mekânının zamanla yalnızca barınma değil, aynı zamanda toplumsal ritüellerin sürdürüldüğü bir yaşam alanına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Kışlanın yıpranmış duvarları ve dar koridorlarında çekilen bu sahneler, mekânsal koşulların yetersizliğine rağmen, burada yaşayan bireylerin sosyo-kültürel pratiklerini sürdürmekte olduğunu belgelemektedir.

Birinci görselde, abiye elbise giymiş genç bir kadının kışla koridorunda verdiği poz, bireysel estetikle çevresel yoksunluk arasındaki çelişkiyi görünür kılmaktadır. İkinci karede ise geleneksel gelin kuşağı bağlama ritüeli icra edilmektedir. Bu görseller, mekânın militarist geçmişine rağmen, evlilik gibi temel sosyal kurumların devam ettiğini ve kışlanın artık gündelik hayatın döngüsünü taşıyan bir hafıza mekânı hâline gelmekte olduğunu göstermektedir.

Resim 4.40. Kışla koridoru. Engin Benli arşivi.

Kışla binasında yer alan lojmanlar, zaman içinde artan nüfus hareketliliği ve sık sık yaşanan demografik değişimler nedeniyle giderek daha fazla bakımsız hale gelmiştir. Sürekli değişen kullanıcı profili ve yeterli bakım-onarım çalışmalarının yapılmaması, yapının fiziksel koşullarının her geçen gün daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Bu durum, binanın zamanla yıpranmasına ve işlevselliğinin azalmasına neden olmuş, dolayısıyla yapı, kent dokusu içinde giderek ihmal edilen bir konuma sürüklenmiştir.

Resim 4.41. Kışlanın tek balkonlu evi. Engin Benli arşivi

Resim 4.42. Kışlada bekar evi. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.43. Kışlada yaşayan aileler. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.44. Kışla binasının doğu cephesi. Engin Benli arşivi.

Resim 4.45. Kışlada yaşayan aileler. Serpil Polat arşivi. 2013

Kışla binasında yer alan lojmanlar, artan nüfus hareketliliği, demografik çeşitlenme ve bakım eksiklikleri nedeniyle zaman içinde ciddi bir fiziki yıpranma sürecine girmiştir. Sürekli değişen kullanıcı profili ve yapıların ihmal edilmesi, hem mimari dokunun bozulmasına hem de bu alanların kent belleği içerisindeki yerinin silikleşmesine yol açmaktadır. Günümüzde kışla yapısı, yalnızca mekânsal anlamda değil, toplumsal düzeyde de marjinalleşmiş grupların yaşadığı, kent merkezinde görünmezleşen bir alan hâline gelmektedir.

Bu bağlamda, farklı yaş gruplarına ve sosyal statülere mensup bireylerin gündelik yaşam pratikleri, kışlanın geçirdiği dönüşümün katmanlı yapısını gözler önüne sermektedir. İç mekânlarda televizyon izleyen genç kadınlar, dış avluda çamaşır asan ev kadınları ya da pencereden dışarı bakan yaşlı bireyler, bu yapının sıradan bir konut alanının ötesinde bir toplumsal bellek mekânı hâline geldiğini göstermektedir. Mekân, gündelik yaşam aracılığıyla hem geçmişin izlerini taşımakta hem de bugüne dair sosyokültürel sürekliliği barındırmaktadır.

Öte yandan, bu fiziksel yapının tarihsel bağlamı unutulmamalıdır. Kışla binası, 1938 Dersim Harekâtı sırasında devletin askerî faaliyetlerini yürüttüğü stratejik bir merkez olarak kullanılmakta iken, bu süreçte ağır insan hakları ihlalleri yaşanmış ve bölge halkı zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Ancak zamanla bu yapı, sivil yaşama açılmış; geçmişteki bu trajedinin mağdurlarının çocukları ve torunları, yıllar sonra aynı mekânda yaşamaya başlamıştır. Böylece, mekânsal dönüşüm yalnızca fiziksel bir değişimi değil, aynı zamanda

tarihsel travmaların kuşaklar arası aktarımını ve yeniden anlamlandırılmasını da beraberinde getirmektedir.

Resim 4.46. Kışlada yaşayan aileler. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.47. Kışla binasından günlük yaşam. Serpil Polat arşivi.2013

Kışla binası, zamanla fiziksel olarak yıpranmış olsa da, içinde sürdürülen yaşam biçimleriyle birlikte kentin merkezinde kendine özgü bir mahalle atmosferi oluşturmaktadır. Evlerin birbirine yakın konumlanması ve ortak alanların varlığı, sakinler arasında güçlü bir komşuluk ilişkisi ve karşılıklı dayanışma kültürü geliştirmektedir. Çocukların avluda oyun oynadığı, yetişkinlerin kapı önlerinde sosyalleştiği bu ortam,

mekânın fiziksel koşullarının ötesine geçerek topluluk temelli bir yaşam biçiminin sürekliliğini sağlamaktadır. Yapının eski ve bakımsız oluşuna rağmen, burada kurulan sosyal ilişkiler ve aidiyet duygusu, kentsel dokuda nadir rastlanan bir mahalle kültürünün yaşatılmasına olanak tanımaktadır.

Resim 4.48. Dersim kışla binasının yanan batı cephesi. Yangının ertesi günü çekilmiş bir kare. Kaynak: URL-20, 2010

Resim 4.49. Kışla binasının yanan batı cephesi. Serpil Polat arşivi.2013

2010 yılında, zaten bakımsız durumda bulunan kışla binasının batı cephesinde çıkan yangın, yapının bu bölümünün ciddi şekilde tahrip olmasına ve işlevini tamamen yitirmesine yol açmıştır. Bu yangın sonrasında harabeye dönüşen bölüm, yalnızca fiziksel bir yıkımın değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşümün habercisi olmuştur. Özellikle aynı dönemde kentte giderek artan madde bağımlılığı sorunuyla birlikte, bu atıl alan, bağımlı bireylerin bir araya geldiği bir mekâna dönüşmüştür.

Kullanılamaz hâle gelen bu bölüm, yalnızca mekânsal işlevsizlik üzerinden değil, aynı zamanda kent yaşamının dışına itilen bireylerin toplumsal görünürlüğünden de okunmaktadır. Özellikle gençlerin bu alanda zaman geçirmeye başlaması, yapının dönüşümünün sosyo-politik bir boyut kazandığını göstermektedir. Yıkıntılar arasında kurulan bu geçici yaşam alanı, kent merkezinde görünmeyen ancak etkileri giderek artan bir marjinalite biçimine işaret etmektedir.

Bu süreç, yalnızca bireysel bağımlılık meselesi olarak değerlendirilemez; aksine, kentsel dışlanmanın, sınıfsal eşitsizliğin ve belleksizleştirmenin bir sonucu olarak okunmalıdır. Kışla binasının dönüşümü, yalnızca mimari bir çöküşe değil; aynı zamanda tarihsel yükü olan bir mekânın toplumsal bellekteki yerinin silinmesine, kamusal hafızadan uzaklaştırılmasına ve görünmeyen grupların barınağına dönüşmesine işaret etmektedir.

Resim 4.50. Kışla binasının avlusu. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.51. Kışla binasında öğrenci evi. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.52. Kışla binasının avlusunda kadınlar yorgan yapıyor. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.53. Kışla binasında gerçekleşen gelin-damat dış çekimi. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.54. Kışla binasının avlusunda gerçekleştirilen Munzur Festivali etkinliği. Fuat Gök arşivi.2011

Resim 4.55. Munzur Festivalinde gelen misafirlerin kalması için Kışla binasının avlusunda kurulan çadırlar. Serpil Polat arşivi 2013.

Kentin önemli kültürel etkinliklerinden biri olan Munzur Festivali, yalnızca sanatsal üretimlerin sergilendiği bir platform olmakla kalmamakta, aynı zamanda mekânla kurulan ilişki biçimlerini dönüştürmeye katkı sunmaktadır. Festival süresince Kışla binasının hem fiziksel mekanı hem de belleği yeniden gündeme taşınmakta; yapının geçmişten bugüne taşıdığı yükler, kolektif bir karşılaşma alanı içerisinde yeniden ele alınmaktadır.

Kışla avlusunda düzenlenen etkinlikler ve geçici çadır yerleşimleri, bu yapının atıl bir yapı olmaktan çıkıp kamusal bir toplanma alanına dönüşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda festival, mekâna yönelik toplumsal algının yeniden şekillenmesini mümkün kılmakta, Kışla'nın yalnızca geçmişteki askerî işleviyle değil, aynı zamanda güncel kültürel üretim ve paylaşım pratikleriyle de hatırlanmasına olanak tanımaktadır.

Yerel yönetimin bu süreci sahiplenerek yapıyı kamusal kullanıma açma yönündeki girişimleri, yalnızca fiziksel bir iyileştirme amacı taşımamakta; aynı zamanda tarihsel hesaplama, hatırlama ve ortak hafızanın güçlendirilmesi açısından da belirleyici rol oynamaktadır. Bu tür etkinlikler aracılığıyla mekân, travmatik geçmişten kopmadan, dönüştürücü bir kamusal hafıza alanına evrilmektedir.

Resim 4.56. Kışla binasının ortak kullanılan koridorları. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.57. Kışla binasından taşınma. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.58. Kışla binası sakinleri. Serpil Polat arşivi.2013

Resim 4.59. Kışla binası sakinleri. Serpil Polat arşivi.2013

2.3. Kışladaki Sivil Hayattan Müzeye

Tunceli Müzesi'ne dönüştürülen kışla binasının restorasyon süreci, dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu tarafından açıklanmış ve yapının "Dersim Müzesi" olarak adlandırılacağı ifade edilmiştir. Davutoğlu, bu kapsamda, “Dersim’de eski kışla müzeye dönüştürülecek ve adı da Dersim Müzesi olacak. Bunun için 10 milyon Türk liralık ödeneğin talimatını verdik. Eski kışla binası şu anda harabe durumunda bulunuyor” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Bu karar, o dönemde yürütülen Çözüm Süreci bağlamında ele alınmalıdır. Çözüm Süreci, Türkiye’de 2013-2015 yılları arasında, devlet ile Kürt siyasi hareketi arasında yürütülen ve uzun yıllardır devam eden çatışmaları sona erdirmeyi amaçlayan bir müzakere süreci olarak şekillenmiştir. Sürecin temel hedefi, silahlı çatışmaların sonlandırılması ve demokratik reformlarla toplumsal barışın sağlanmasıydı. Bu çerçevede, Dersim ve benzeri tarihsel olayların yeniden ele alınması, kolektif hafızayla yüzleşme ve mekânsal dönüşüm politikaları önemli bir yer tutmuştur.

Kışla binasının müzeye dönüştürülmesi kararı da bu sürecin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Mekânın restorasyonu ve bir hafıza müzesine dönüştürülmesi, geçmişte yaşanan toplumsal travmaların görünür kılınması ve tarihsel belleğin korunması açısından önemli bir adım olarak öne çıkmıştır. Ancak sürecin kesintiye uğraması ve çözüm sürecinin sona ermesiyle birlikte, restorasyon çalışmaları çeşitli gecikmelere uğramış ve yapının müze olarak işlev kazanması zaman almıştır.

Resim 4.60. Kışla binasının 2015 yılında boşaltılmış ve restorasyon çalışması başlamıştır. Serpil Polat Arşivi.2015

2014-2015 yıllarında, dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun açıklamaları doğrultusunda eski kışla binasının müzeye dönüştürülmesi için çalışmalar hızlandırılmıştır. Bu bağlamda, kışla binasında hâlihazırda yaşayanlar, beklenmedik bir şekilde ve kış şartlarına rağmen mekânı boşaltmak zorunda kalmışlardır. Restorasyon sürecinin başlaması ile birlikte, binada yaşamını sürdüren kişiler için hızla bir tahliye işlemi gerçekleştirilmiş, yapı bu süreçte işlevsel olarak boşaltılmıştır.

Resim 4.61. Kışla binasının restorasyon çalışması. Serpil Polat Arşivi.2015

Resim 4.62. Kışla binasının restorasyon çalışması. Serpil Polat Arşivi.2015

Resim 4.63. Kışla binasının restorasyonun da çalışan işçi. Serpil Polat Arşivi.2015

Zeydanlı İnşaat Şirketi tarafından yürütülen restorasyon süreci boyunca, Kışla binası, işçilere ev sahipliği yapmış ve binanın dönüşümü onlar için hem yaşam alanı hem de çalışma alanı olmuştur. İnşaatın tamamlanmasının ardından, müze kurulum süreci başlatılmış ve Kışla binası, bir kültürel mekân olarak yeniden hayat bulmuştur.

Resim 4.64. Kışla binasının restorasyon çalışması. Serpil Polat Arşivi.2015

Resim 4.65. Kışla binasının restorasyonunda çalışan işçiler. Serpil Polat Arşivi.2015

Resim 4.66. Kışla binasının restorasyon çalışması. Serpil Polat Arşivi.2015

Resim 4.67. Tunceli müzesinin kuş bakışı görünüşü. Tunceli müzesi arşivi

Kışla binasının restorasyon süreci, 2015 yılında başlamış ve 2019 yılında Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy'un katılımıyla açılışı gerçekleştirilmiştir. Restorasyon çalışmaları tamamlandıktan sonra, 2020 yılında Tunceli Müzesi olarak ziyaretçilere kapılarını açmıştır.

Resim 4.68. Tunceli müzesinin açılışı. 2019 Tunceli müzesi arşivi.

Tunceli Müzesi, Ersoy'un katıldığı törende, AKP'li Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmasını yaparak resmi olarak açılmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise güvenliğe ve turizme vurgu yaptığı konuşmada, "Sayın bakanımızın bulunduğu Tunceli' de şehrin Cumhuriyet tarihimizdeki ilk müzesini eski askeri kışla binasında kurduk. Konser ve

tiyatro etkinliklerine uygun avlusuyla bu binada Tunceli'nin zengin tarihini yansıtan eserler sergilenecektir. Yaklaşık 38 milyon liralık bir yatırımla hayata geçirilen müze projemizin Tunceli'mize hayırlı olmasını diliyorum. Ülkemizin turizm potansiyeli en yüksek illeri arasında yer alan Tunceli, huzur ve güven ikliminin tesisiyle büyük bir sıçramanın eşiğindedir. Gerçekten hayranlık verici tabii güzellikleri yanında tarihi zenginliklerini de yansıtan bu müzeyi açarak Tunceli'yi ülkemizin turizm merkezlerinden biri haline getirmeyi amaçlıyoruz. Bu vesileyle Tuncelili kardeşlerimize selamlarımı gönderiyorum" şeklinde konuştu.(Artıgerçek 2020, URL-21)

Tunceli Müzesi'nin açılış süreci, yalnızca bir restorasyon projesi değil, aynı zamanda kolektif hafızanın nasıl inşa edildiği ve hangi tarihsel anlatıların görünür kılındığı ile ilgili önemli bir tartışma alanı yaratmıştır. Başlangıçta “Dersim Müzesi” olarak adlandırılacağı ifade edilen yapının, açılış aşamasında “Tunceli Müzesi” olarak isimlendirilmesi, yalnızca bir isim değişikliği olarak değil, aynı zamanda mekânın politik ve tarihsel bağlamının yeniden kurgulanması açısından kritik bir müdahale olarak değerlendirilmektedir. Çözüm sürecinin sona ermesiyle birlikte, Dersim'in tarihine doğrudan atıfta bulunan bir müze kimliği yerine, resmi söylemle daha uyumlu bir yapı inşa edilmiştir.

Resim 4.69. Tunceli müzesinin yanındaki Seyit Rıza meydanı.2025 Serpil Polat

Resim 4.70. Tunceli Müzesinin giriş koridoru. Tunceli müzesi arşivi

Resim 4.71. Arkeoloji ve Sikke bölümüne ait kutsal ocak. Tunceli müzesi arşivi.

Resim 4.72. Arkeoloji ve Sikke Bölümü. Tunceli Müzesi arşivi.

Arkeoloji ve Sikke bölüm, Tunceli ve çevresinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılardan elde edilen buluntular ile bölgenin tarihî gelişimini yansıtan eserleri içermektedir. Aynı zamanda, bölgedeki ticari ve ekonomik yapıya ışık tutan farklı dönemlere ait sikkeler sergilenerek, geçmişteki parasal sistemler hakkında bilgi verilmektedir. Arkeolojik eser teşhirinde bu yörede çıkarılmış Paleolitik Dönem'den Türk-İslam Dönemi'ne ait toplam 340 eser sergilenmektedir. Sikke eser teşhir salonunda ise Grek Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne ait toplam 158 adet sikke sergilenmektedir. Bu bölümde özellikle öne çıkan eserlerden biri, Pulur (Çemişgezek) bölgesinden getirilen sunaktır. Pulur Höyüğü'nde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan bu kutsal ocak, bölgedeki eski inanç sistemlerine ve ritüellere dair önemli ipuçları sunmaktadır. Dini veya törensel amaçlarla kullanıldığı düşünülen bu eser, Tunceli'nin tarihî ve kültürel derinliğini gözler önüne sermektedir.

Resim 4.73. Tunceli müzesi Etnografya bölümünde sergilenen bileklik. Tunceli müzesi arşivi

Etnografya Bölümü; Tunceli'nin geleneksel yaşam kültürünü yansıtan bu bölümünde, halkın gündelik hayatında kullanılan eşyalar, el sanatları, giysiler ve dokumalar gibi etnografik materyalleri içermektedir. Etnografya eser teşhirinde Tunceli yöresinin geleneksel yaşamına ait 195 etnografik eser yer almaktadır. Bu eserler, bölgenin sosyo-kültürel yapısını ve geçmişten günümüze aktarılan yaşam biçimlerini ziyaretçilere tanıtmaktadır.

Resim 4.74. Geleneksel Yöntemlerle Tarım ve Flora-Fauna Salonu. Tunceli Müzesi Arşivi

Geleneksel Yöntemlerle Tarım ve Flora-Fauna Salonu, bölgenin tarımsal üretim süreçlerinde kullanılan geleneksel yöntemler ile Tunceli'nin zengin bitki örtüsü ve yaban hayatına dair örnekler sergilenmektedir. Tarım aletleri ve yerel üretim teknikleri, geçmişten günümüze kırsal yaşamın sürdürülebilirliğini ortaya koyarken, bölgenin doğal ekosistemi de detaylı bir şekilde tanıtılmaktadır.

Resim 4.75. İnanç Kültürü Salonu. Tunceli müzesi arşivi

Tunceli ve çevresinin inanç yapısını ve farklı dini gelenekleri ele alan inanç bölümünde Alevilik ile ilgili bilgi panoları ve Alevilik ritüellerini temsilen teşhirler yer almaktadır. Bölgedeki ibadet gelenekleri, ziyaret kültürü ve kutsal mekânlara dair belgeler, ziyaretçilerin Tunceli'nin inanç tarihini daha yakından anlamalarına olanak tanımaktadır.

Resim 4.76. Taş Eserler Salonu. Tunceli müzesi arşivi.

Taş eserler bölümü, bölgenin farklı dönemlerine ait taş işçiliğinin örneklerini sunmaktadır. Mezar taşları, kitabeler, mimari parçalar ve çeşitli heykelsi unsurlar, bölgenin tarihî dokusunu yansıtan önemli materyaller olarak sergilenmektedir.

Resim 4.77. Erken Cumhuriyet Dönemi Eser Bölümü. Tunceli Müzesi arşivi

Bu bölümde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tunceli'de gerçekleşen değişimler ve dönüşümler ele alınmaktadır. Bu teşhir salonunda ise Cumhuriyet dönemine ait çeşitli belgeler, fotoğraflar, objeler, tapu senetleri, muhtar mühürleri gibi o dönemin sosyal yapısını yansıtan çeşitli eserler sergilenmektedir. Bunların yanı sıra, Tunceli'den çıkan ve dönemin siyasal, kültürel ve entelektüel hayatında önemli rol oynayan siyasetçilere, yazarlara ve öne çıkan figürlere de bu bölümde yer verilmektedir.

Resim 4.78. Tunceli müzesi misafirleri. Tunceli müzesi arşivi.

Altı bölümde oluşan müzede toplamda yaklaşık 3000 eser sergilenmektedir. Bu eserler arasında, bölgenin tarihine ışık tutan arkeolojik buluntular, etnografik objeler ve sanat eserleri bulunmaktadır. Müze, ziyaretçilere sadece eski eserleri görmekle kalmayıp, aynı zamanda çeşitli kültürel etkinliklere de ev sahipliği yapmaktadır. Bu etkinlikler arasında; konserler, konferanslar, geçici sergiler, film gösterimler ve eğitim programları gibi kültür ve sanat faaliyetleri yer almaktadır. Özellikle yerel sanatçıların eserlerine yer verilen geçici sergiler, bölge kültürünün tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tunceli Müzesi, bu etkinliklerle ziyaretçilerine tarih ve kültür arasında köprüler kurmayı amaçlamaktadır.

Resim 4.79. Tunceli müzesi avlusunda düzenlenen konser. Tunceli müzesi arşivi

Resim 4.80. Tunceli müzesi avlusunda düzenlenen film gösterimi. Tunceli müzesi arşivi.

Müzenin açılış süreci, başlangıçta vaat edilen “Dersim Müzesi” isminin kullanılmaması ve bunun yerine “Tunceli Müzesi” adının tercih edilmesi nedeniyle tartışmalara yol açmıştır. Çözüm sürecinin sekteye uğramasıyla birlikte, Dersim’in tarihine atıfta bulunan bir isim yerine resmi söyleme daha uygun görülen “Tunceli” adının benimsenmesi eleştirilmiştir. Ayrıca, restorasyon sürecinde oluşturulan danışma kurulunun ve yerel halkın taleplerinin göz ardı edildiği belirtilmiştir. Müzenin, mekânın tarihsel bağlamına ve toplumsal hafızasına yeterince yer vermemesi, yapının geçmişiyle yüzleşme konusunda eksik kaldığı yönünde eleştirilere neden olmuştur. Özellikle 1938 Dersim Harekâtı sırasında yaşananlar ve kışlanın bu süreçteki rolünün müze anlatısında yer almaması, tarihsel hafızanın eksik bir şekilde temsil edildiğine dair tepkilere yol açmıştır.

Restorasyon sürecinde danışma kurulunun ve yerel halkın görüşlerinin dikkate alınmaması, müzenin içerik ve anlatısının nasıl şekillendirildiği konusunda belirleyici olmuştur. 1938 Dersim Harekâtı sırasında askeri bir merkez olarak kullanılan kışlanın bu bağlamdaki rolüne müzede yer verilmemesi, geçmişle yüzleşme sürecindeki eksiklikleri ortaya koymaktadır. Dersim tarihinin en büyük politik ve toplumsal kırılma noktalarından biri olmasına rağmen, bu sürecin müze anlatısında bulunmaması, hafızanın nasıl biçimlendirildiği ve hangi unsurların dışarıda bırakıldığına dair önemli bir gösterge niteliğindedir.

Bir kolektif hafıza mekânı olarak değerlendirilebilecek müzenin, kentin toplumsal belleğinde derin izler bırakan 1938'i içermemesi yalnızca bir eksiklik değil, aynı zamanda politik bir tercih olarak ele alınmalıdır. Mekânın tarihsel bağlamından koparılması ve belirli anlatıların dışlanması, Dersim'in geçmişiyle yüzleşme sürecinin nasıl yönlendirildiğine dair önemli bir tartışma alanı açmaktadır. Bu bağlamda, kışlanın müzeye dönüştürülme süreci yalnızca fiziksel bir restorasyon değil, aynı zamanda belirli tarihsel anlatıların inşa edilmesi ve diğerlerinin görünmez kılınması süreci olarak değerlendirilebilir.

“Tunceli Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nin, somut olmayan kültürel mirası ve kent kültürünü destekleyerek yaşatabilmesi için anlatısını kendi tarihinden başlatması gerekmektedir. 1937'de inşa edilen ve kışla işlevi gören bu yapı, halkın kolektif hafızasının ayrılmaz bir parçasıdır” (Taş, 2021, s.92). Ancak müze anlatımı, bu yapının tarihine ve işlevine odaklanmak yerine farklı bir çerçevede oluşturulmuştur. Oysaki bina, toplumsal belleğin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Müzenin, geçmişin yalnızca fiziksel izlerini değil, aynı zamanda bu izlerin halkın kimliği ve kültürel mirası üzerindeki etkilerini de anlatmayı amaçlaması gerekmektedir. Başlangıçta planlanan “Dersim Müzesi” isminin değiştirilerek “Tunceli Müzesi” olarak açılması, mekânın tarihsel anlatısından koparılmasına neden olmuştur. Şükrü Aslan, bu durumu *“tanıklarından arındırılmış, hikâyesizleştirilmiş mekân”* (Aslan, 2021, URL-17) olarak nitelendirmiştir.

5. SONUÇ

Bu tez, Tunceli Müzesi'nin tarihsel sürecini odağına alarak, mekânın geçirdiği dönüşümleri yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyo-kültürel ve kolektif hafıza bağlamında incelemiştir. Eski bir askerî yapı olan müze binası, zaman içerisinde yalnızca işlevsel bir değişim geçirmemiş, aynı zamanda mekâna yüklenen anlamlar da dönüşerek çeşitlenmiştir. Bu bağlamda, John Berger'in resmin biricikliği ortadan kaldırdığına ve anlamı çoğaltarak dağıttığına dair yorumu, bu çalışmanın kuramsal çerçevesini şekillendirmiştir. Fotoğraflar aracılığıyla yapılan okumalar, yalnızca bir mekânın değil, o mekânın zaman içerisindeki temsillerinin, toplumun belleğinde nasıl bir yer edindiğini ve bu belleğin nasıl şekillendiğini gözler önüne sermektedir.

Belgesel fotoğraf, bu çalışmada yalnızca bir belge olmanın ötesinde, bir anlam üretim aracı olarak kullanılmıştır. Görsel materyaller, Tunceli Müzesi'nin geçirdiği tarihsel evrimi, o döneme tanıklık eden bireylerin hafızalarındaki izlerle birlikte sunarken; aynı zamanda bu yapının toplumsal hafıza üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle müze, yalnızca sergi mekânı değil, aynı zamanda geçmişin bugüne taşındığı, hatırlamanın ve unutmanın iç içe geçtiği bir hafıza mekânı olarak analiz edilmiştir.

Bununla birlikte, temel atma töreninden itibaren özellikle yapının kışla ve lojman olarak kullanıldığı dönemlere dair görsel ve yazılı kaynaklardaki eksiklikler, mekânın bütüncül bir tarihini kurma çabasında araştırmanın karşılaştığı başlıca sorunlardan biri olmuştur. Bu görsel boşluk, kışla tarihin bazı dönemlerine dair bir belirsizlik yaratmakta ve hafızanın belirli yönlerini görünür kılarken, bazı kısımlarını gölgede bırakmaktadır. Bu eksiklik, sadece arşivsel kaynaklarda değil, müze sunumlarında da kendisini göstermekte; müzenin mevcut sergi ve anlatı düzenlemelerinde, yapının kışla geçmişine dair bilgiler eksik kalmaktadır. Bu durum, mekânın kolektif bellekteki çok katmanlı anlamlarının eksik sunulmasına ve dolayısıyla tarihsel anlatımda boşluklara neden olmaktadır.

Tunceli Müzesi'nin geçmişi ile bugünkü toplum arasındaki bağların daha net anlaşılması, mekânın kolektif hafıza içerisindeki yerinin doğru inşa edilmesine katkı sağlamaktadır. Müze, bugünkü haliyle yalnızca bir geçmişi muhafaza eden yapı değil; aynı zamanda geçmişle kurulan bağları yeniden şekillendiren aktif bir öznedir. Bu nedenle, müzenin kendi tarihine dair anlatısal eksiklikleri gidermesi ve topluma bu yönleriyle de hitap etmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, fotoğraflar yalnızca görsel veri değil, aynı zamanda geçmişle yüzleşmenin ve onu anlamlandırmanın da bir aracıdır.

Sonuç olarak bu tez, Tunceli Müzesi’nin geçmişini sadece kronolojik bir anlatı olarak sunmakla kalmamış, aynı zamanda mekânın taşıdığı anlamları görsel ve kültürel kodlar üzerinden yeniden üretmeye çalışmıştır. Müzenin taşıdığı kolektif hafızanın katmanlarını fotoğraf aracılığıyla görünür kılmak, geçmişin bugünkü kültürel kimlik üzerindeki etkilerini değerlendirme açısından önemli bir yöntem sunmuştur. Bu yönüyle çalışma, sadece tarihsel bir sorgulama değil, aynı zamanda hafızanın bugünkü toplumla kurduğu ilişkiyi anlamaya yönelik bir araştırma çabasıdır.

6. KAYNAKÇA

- Anık Gök, S.,** 2021. Fotoğraf ve bellek ilişkisi: Görsel temsillerin yeniden üretimi, *Yüksek Lisans Tezi*, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, s.23
- Aslan, Ş.,** 2021. Dersim kışlasından Tunceli müzesine bir mekânın toplumsal öyküsü. *Birgün Gazetesi*.
- Aslan, Ş.,** 2021. Dersim kırımı, neden? *Birgün Gazetesi*.
- Assman, J.,** 2015. Kültürel bellek, Çeviri Ayşe Tekin. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.15,17,112
- Aydemir, C.,** 2013. Fotoğraf neyi anlatır, Hayalperest Yayınevi, İstanbul s. 83
- Barthes, R.,** 1992. Camera Lucida, Çeviri: Reha Akçaya, Altıkırkbeş Yayın, s.94,104
- Baykal, Ö.,** 2022. Görsel tarih çalışmalarında fotoğraf okuma yöntemi, Ankara Üniversitesi, *Journal of Anglo-Turkish Relations* Volume 3 Number 1 January 2022, s.45,97,110,119,120
- Benjamin, W.,** 2019. Fotoğraf yazıları. Kollektif kitap, İstanbul, s. 46,82
- Berger, J.,** 2011. Görme biçimleri, Çeviri: Yurdanur Salman, Metis Yayınları, s.33
- Clarke, G.,**2017. Güzel sanatların bir dalı olarak fotoğraf. Hayalperest yayınevi, s.29
- Çalak, I.E.,** 2012. Kentsel ve kolektif belleğin sürekliliği bağlamında kamusal mekânlar: ULAP Platz Örneği, Almanya. Bahçeşehir Üniversitesi, 34/sayı 13
- Doğan, T.,** 2012. Arşiv belgelerine göre 1937-1938 Dersim isyanı, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2012 s.168
- Halbwachs, M.,** 2016. Hafızanın toplumsal çerçeveleri, Çeviri: Büşra Uçar, İstanbul: Heretik Yayınları. s.45,52
- İlengiz, Ç.,** 2021. Kursakta kalan anmanın hikayesi: Dersim '38 Anıtı
- Koşay, H.,Z.,** 1971. “Pulur(Sakyol) Kazısı1969”ODTÜ Keban Projesi 1969 Çalışmaları, Seri 1, No : 2, 1971, s.99.
- Kökten, İ.,K.,** 1971. “Keban baraj gölü alanında taş devri araştırmaları” OTDÜ, Keban Projesi , 1969 Çalışmaları, s. 15,16.
- Kyvıg,D. E., - Marty M.A.,** 2000. Yanıbaşımızdaki tarih, Çeviri Nalan Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s.2,7,81

- Munzur Üniversitesi**, 2013. 2.Uluslararası Tunceli(Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ebru ELPE, Tunceli(Dersim)'de Mitoloji, Arkeoloji ve Tarih, s.2
- Nora, P.**, 2022. Hafıza mekânları, Çeviri: M. Emin Özcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara s.13,62
- Sarlo, B.**, 2022. Geçmiş zaman: Bellek kültürü ve özneye dönüş üzerine bir tartışma, Çeviri: Peral Bayaz Charum, Deniz Ekinci, Metis yayınları İstanbul, s.19
- Sertel, S.**, 2012. Cumhuriyet Döneminde Tunceli(1940-1970), *Doktora Tezi*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, s.9
- Sevinç, M.**, 2019. Bir hafıza mekânı olarak kent meydanı yanibaşımızdaki ve dönüşümü: Otto Herbert Hajek'in Ankara Hergelen Meydan Projesi Örneği. *Akdeniz Sanat*, 13(24), 47-62. s.49
- Sontag, S.**, 2011. Fotoğraf üzerine, Çeviri: Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, İstanbul, s.29,224.
- Taş, S.**, 2021. Tunceli arkeoloji ve etnografya müzesi bağlamında somut olmayan kültürel mirasın desteklenmesi, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* / 2021 / 10 (1), s.91,92
- Taşçı, H.**, 2023. Kentsel dönüşümün mekânsal hafıza açısından değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32 (Dicle Üniversitesi'nin 50. Yılına Özel 50 Makale)), 573-591.
- Tosun, M.**, 2020. Toplumsal belleği restore etmek: Dersim askerî kışlasının müzeye dönüşümü. Türkiye'de Geçiş Dönemi Adaleti: Dönüşen Özneler, Yöntemler ve Araçlar Sempozyumu (27-28-29 Kasım 2020).
- URL-1**, 2017. <https://hedgehogreview.com/issues/the-uses-of-the-past/articles/interview-with-james-e-young> , 12,01.2025
- URL-2**, 2008. https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/research/centres/ehrc/research/current_research/memory/poetics_today-2008-hirsch-103-28.pdf. 10.01.2025
- URL-3**, 1995. DOWER, JOHN W. "The Bombed: Hiroshimas and Nagasakis in Japanese Memory." *Diplomatic History*, vol. 19, no. 2, 1995, pp. 275–95. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/24912296>. Accessed 20 May 2025. 12.01.2025
- URL-4**, 2016. <https://psi329.cankaya.edu.tr/uploads/files/wilson%2C%20Building%20Memory--Argentina%20%282016%29.pdf>, 12.01.2025
- URL-5**, 2019. <https://birartibir.org/kimlikli-yer-tesekkulu/> 15.12.2024

- URL-6**, 2024. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/gallery/auschwitz-photographs>, 06.12.2024
- URL-7**, 2016. <https://zeynepcansoylu.com/robben-adasi-hapishanesi/>, 07.12.2024
- URL-8**, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/canakkale/gezilecekyer/canakkale-sehitler-abidesi> , 08.12.2024
- URL-9**, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolezyum>. 10.12.2024
- URL-10**, 2014. <https://www.smithsonianmag.com/history/sarajevos-abandoned-olympic-sites-180949468/> 15.12.2024
- URL-11**, 2016. <https://arkeofili.com/1906-yilindan-gunumuze-haydarpasa-gari/> 21.12.2024
- URL-12**, <https://www.loc.gov/collections/fsa-owi-black-and-white-negatives/about-this-collection/> , 19.12.2024
- URL-13**, 2017. <https://www.magnumphotos.com/newsroom/society/josef-koudelka-gypsies/> 02.01.2025
- URL-14**, 2013. <https://time.com/3800841/from-the-inner-cities-to-the-white-house-photographs-by-camilo-jose-vergara/> , 02.01.2025
- URL-15**, <https://www.auschwitz.org/en/gallery/> , 02.01.2025
- URL-16**, 2017, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/105387/dunyadaki-ilk-gezici-auschwitz-sergisi-madride-acildi> , 02.04.2025.
- URL-17**, 2021. <https://www.birgun.net/makale/dersim-kislasi-ndan-tunceli-muzesi-ne-bir-mekanin-toplumsal-oykusu-330195>
- URL-18**, 2023. <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/28494/dersim-katliamina-dair-okumasi-zor-bir-mektup>
- URL-19**, 2021. <https://www.birgun.net/makale/dersim-kirimi-neden-366046>. 05.02.2021
- URL-20**, 2010. <https://www.dersim-haber.com/mobi/tarihi-kislada-yangin-2626h.htm> , 05.02.2025
- URL-21**, 2020. <https://artigercek.com/guncel/dersim-katliami-nin-yonetildigi-kisla-muze-yapildi-147445h>. 07.01.2025
- Öncel, K.**, Kişisel görüşme, Mayıs 2024.
- Özcan, G.,N., Dalkılıç, N.**, 2024. Erken Cumhuriyet Dönemi mirası olan Tunceli Kışlası'nın Kent Müzesine dönüşümü. 10.31198/idealkent.1368411

Özcan, M., Kişisel görüşme, 11 Aralık 2024.

Yurdalan, Ö., 2018, Belgesel fotoğraf ve fotoröportaj - Agora Kitaplığı, İstanbul, s.62,70

Zengin E., 2020, Tarihsel süreçte “Dersim Meselesi” Sayı: 64, 469 - 483, 26.06.2020

ÖZGEÇMİŞ

